

Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie 1732—1772.

AF

KRISTOF GLAMANN

18. aarh.s danske handelskompagnier har i den senere tid med god grund været genstand for megen interesse¹. Kompagniernes virkefelt var ikke ringe, kulturelt og socialt var de med til at præge det danske samfund — først og fremmest hovedstaden — og derudover kan man gennem studiet af deres virke faa gode oplysninger om, hvilke betydende kræfter der havde afgørende indflydelse paa det økonomiske livs omraade. Naar dette er muligt, skyldes det, at kompagniariverne i vid udstrækning er bevaret. De repræsenterer et vigtigt og næsten ubenyttet kildemateriale til det 18. aarh.s økonomiske historie².

Blandt tidens mange danske handelsselskaber indtager Asiatisk Kompagni en fremtrædende plads. Hidtil har man maattet søge til Fr. Thaarups i 1824 udgivne lille subscriptionshæfte »Historiske og statistiske Efterretninger om det asiatiske Com-

¹ Saaledes P. P. Svestrup: Bidrag til de tidligere dansk-vestindiske Øers økonomiske Historie (1942), sammes: Det kgl. danske octroyerede Vestindiske Handelsselskab 1778—85 (H. T. 10 r., VI, 4 (1943)), sammes: Det almindelige Handelskompagni 1747—74 (Medd. om Grønland, bd. 131, no. 9 (1943)) o. H. O. Jensen: Træk af den danske Aktierets Udvikling i 17. og 18. Aarh. (Ugeskr. f. Retsv., litt. Afd., no. 42 o. 44 (1944)).

² Kompagniets arkiv kan tidligst have staaet udenforstaaende til disposition efter selskabets opløsning i 1843.

pagni« som den eneste eksisterende fremstilling af kompagniets historie. Det er et kompilationsarbejde, der alene bygger paa trykt materiale, og yder en ringe hjælp for den, der ønsker en dyberegaaende forstaaelse af kompagniets virksomhed.

Hensigten med det følgende skulle først og fremmest være den at skildre de økonomiske realiteter bag kompagniets former saaledes, at omtalen af de ydre rammer som oktroj, konventioner o. lign. er indskrænket til et nødvendigt minimum, medens vægten særlig er lagt paa handelsprocessen i videste forstand¹.

I. Oktrojen.

Den oktroj, der 12 april 1732 udstedtes for et Dansk Asiatisk Kompagni, betød i to henseender noget nyt i forhold til de tidligere ostindiske kompagniers styreform². Selskabets kapital blev beskyttet og begunstiget paa en mere omfattende maade end før, og der blev tillagt kompagniet en hidtil ukendt frihed til selv at udforme sin indre organisation. Baggrunden for disse nyskabelser var den depression, der i 18. aarh.s første trediedel herskede i Danmark, hvor det havde vist sig meget vanskeligt at fremskaffe den nødvendige kapital til oversøisk handel. Oktrojens øvrige bestemmelser svarer derimod i det store og hele til indholdet af den tidligere oktroj fra 1698. Det nystartede handelsselskab fik eneret paa sejladsen hinsides Kap det gode Haab, ligesom det fik resterne af det lille danske kolonirige i Indien overdraget. Kompagniet fik hermed paalagt en art statsfunktion, idet det skulle vedligeholde koloniomraadet —

¹ Saavel Thaarups lille bog som flere af de nyere undersøgelser ofrer vel megen plads paa omtalen af den formelle organisation ved kompagnierne. Dette er iøvrigt en almindelig tendens, jfr. den kendte engelske historiker R. H. Tawneys bemærkning om, at mange fremstillinger af den moderne kapitalisme paa dette felt beskæftiger sig med »the externals of company organisation — the rules and regulations — more fully than with the economic realities behind it«, (Ec. Hist. Rev. IV (1933), 344).

² Originalen i RA. Kompagniets arkiv, »Oktrøyer og Konventioner«. Desuden to trykte udgaver fra 1732.

evt. søge det udvidet — og afholde udgifterne til de militære styrker i Østen. Udviklingen skulle imidlertid vise, at Asiatisk Kompagni med uvilje gik til disse militære opgaver. Det var et handelsforetagende, hvor aktionærene var interesserede i det størst mulige udbytte, og det danske selskab afveg ikke i denne henseende fra de andre europæiske landes kompagnier i 17. og 18. aarh.¹.

Handelen var det centrale og dens heldige forløb afhængig af mange forhold. Naturligvis var maaden, hvorpaa man organiserede sig, af betydning, men dernæst maatte kompagniet kunne fremskaffe tilstrækkelige midler til i det fjerne at indkøbe Østens eftertragtede produkter. For koloniernes vedkommende var man afhængig af deres evne til at præstere returvarer, fremdeles betød udfaldet af auktionerne over de hjemkomne varer overordentlig meget, og endelig maa man ikke se bort fra aktionærernes vilje til at deltage i handelen, et psykologisk moment der til en vis grad blev bestemt af de forannævnte faktorer.

II. Aktiekapitalen og dens fordeling.

Selskabets økonomiske organisation blev fastsat i konventionen, hvori man sondrede imellem en »kontinuerende« og en »cirkulerende« fond.²

Den første var den egentlige aktiekapital fastsat til 400 aktier à 250 rd., som med tiden skulle suppleres med indtægterne af kolonien, med en 5 % afgift af de til Østen udsendte ladninger og en 10 % afgift af de hjemkomne varers salgsbeløb samt med det evt. overskud, der maatte fremkomme efter at der til aktionærene var udbetalt et udbytte af 5 %.

Denne aktiekapital ejedes hovedsagelig af en kreds af københavnske storkøbmænd, fremtrædende embedsmænd og repræsen-

¹ Jfr. Albert Olsen: Kampen om Kolonierne (1939), 66 f.

² Originalen i RA. Komp. ark., Generalforsamlingsprotokol 1732 ²⁸/₇. Desuden aftrykt sammen med oktroyen. Vedr. selskabets økonomiske organisation se §§ 1—14.

tanter for højadelen¹. Det er vanskeligt nøjere at klassificere disse aktionærer, thi deres virke var ofte mangesidigt paa een gang forenende godsbesiddelse med handelsvirksomhed og administrative hverv. De mest forskelligartede motiver kan saaledes have bevæget tidens kapitalister til at deltage i kompagniet². Nogle af dem maa betegnes som aktive, nemlig de i

¹ De egentlige aktionærprotokoller er gaaet tabt. Det flg. støtter sig paa nogle specifikationer over aktionærerne fra 1732, 1737, 1744 og 1753, RA., D. Kanc., Esmarckske Arkivaflev., 1730—61, Akt. ang. det kgl. octr. Asiat. Komp. af Geheimeraad A. G. Moltkes ark. som præsæs for Asiat. Komp. (i det flg. cit. Esmarck I).

De største aktionærer i 1732 var: Desmercières (42 aktier), grev Gyldensteen (20 $\frac{1}{2}$), kongen (17 + den kgl. familie 11), Fr. Holmsted (11 + 6 for andre), Carl Adolf v. Plessen (13), Chr. Ludv. v. Plessen (10 + familien v. Plessen yderligere 14), U. A. v. Holstein og frue (10 + familien v. Holstein yderligere 4). Af de næststørste aktionærer tegner Christoffer Blome til Hagen, generalmajor Reventfelt og Peter van Hurck hver 6 aktier, mens juristraaderne Bartholin, Jacobi og Bing, madame Herman Fabritius, Gorris Klaumann og Hans Jørgen Soelberg tegner 5 aktier hver.

De største aktionærer i 1753 var: Desmercières (77 aktier), kongen (76), Carl Adolf v. Plessen (40), A. G. Moltke (20), Lerche (20), von Schulins arvinger (20), Gyldensteens arvinger (32), Bentzon (21), Reventfelt (20), Könneman (22), Soelberg (20) og Chr. Blome til Hagen (24).

² Som eksempler herpaa kan nævnes flg. af aktionærerne fra 1732: grev Gyldensteen virker trods sin godsbesiddelse først og fremmest i handelen, ligesom grev Danneberg Laurvigens aktiebesiddelse kan staa i forbindelse med hans norske jernværker, der senere leverer stangjern til kompagniet. Familien Holsteins deltagelse kan være rent politisk bestemt, medens en stor del af de mindre adelige aktionærer, som aldrig tidligere har deltaget i den ostindiske handel, kan være et udtryk for, at godsejerkapitalen søger over i handelen for her at opnaa en bedre forrentning end det kriseramte landbrug kunne yde. Selv to kirkens og universitetets folk som biskop Hersleb og Thomas Bartholin er vanskelige at klassificere, naar kompagniets negotie hovedbøger i 1734 afslører dem som købere paa auktionerne over de fra Østen hjemkomne varer.

Det maa endvidere betones, at en stor del af denne tids kapitalister var knyttet til hinanden ved familiebaand, ligesom mange af aktionærerne tilhørte den reformerte tro. I nogle tilfælde peger familieforbindingen mod Holland og danner en god baggrund for kompagniets finansielle transaktioner med dette land. Slægterne Fabritius og Wewer er saaledes knyttet til det amsterdamske bankierfirma van Orsoj gennem slægten Weiler

den asiatiske handel direkte interesserede saasom købmændene, enkelte adelige og embedsmænd; denne gruppe var ved selskabets start den dominerende og vedblev at spille en betydelig rolle. Andre aktionærer maa derimod betragtes som passive, de har anset aktierne for anlægspapirer og har derudover ikke haft interesse i selve handelen. De tæller flere adelige godsejere, men ogsaa et stigende antal kvindelige aktionærer og udlændinge. Denne kategori vokser med de stigende udbytter og samtidig spores en vis ændring i aktiebesiddelsen, hvilket

Tabel 1. Aktionærerne fordelt efter antallet af aktier 1732.

Antal aktier	Antal personer	Samlet antal aktier
over 10	6	113 ¹ / ₂
5—9	11	58
2—4	58	150 ¹ / ₂
1	71	73 ¹ / ₂
under 1	12	4 ¹ / ₂
Ialt...	158	400

Tabel 2. Aktionærerne fordelt efter antallet af aktier 1747 og 1753.

Antal aktier	Antal personer		Samlet antal aktier	
	1747	1753	1747	1753
over 40	4	3	247	193
20—39	17	11	400	258
8—19	56	62	594	645
4—7	62	70	271	300
1—3	56	127	88	204
Ialt...	195	273	1.600	1.600

ligesom Pelt'erne gennem slægten Weslingh er i familie med van Orsoj (jfr. Stam-Boom der Pelten, 1755, Gem. Arch., Amsterdam). Disse familiegrupper genfindes forøvrigt ogsaa ved tidens andre kompagnier og i banken.

fremgaar af tabellerne I og 2, hvor aktiekapitalen er analyseret efter antallet af aktier pro persona i 1732, 1747 og 1753¹.

Det ses heraf, at der hele tiden har været tale om storaktionærer, der ejede en betydelig del af den samlede aktiekapital, men aktiemassen er dog i 1753 mere jævnt fordelt end tidligere.

Som foran nævnt blev der i oktrojen givet aktionærerne en vidtgaaende frihed til selv at tilrettelægge selskabets indre struktur. I overensstemmelse hermed indrettede man sig med en direktion paa 5 medlemmer — hvoraf de 3 skulle være købmænd — valgt af generalforsamlingen til at udføre dens beslutninger. For yderligere at betone direktørernes afhængighed af generalforsamlingen valgte denne et raadgivende og kontrollerende organ, de saakaldte »Hovedparticipanter« der skulle overvaage direktionens handlinger. Paa generalforsamlingen stemtes efter aktiebesiddelse, dog var stemmetallet begrænset for de store aktionærer². De mindre aktionærer ses kun i faa tilfælde at have samlet sig til opposition mod de store, og selskabets ledelse domineres af de aktive store aktionærer igennem den her behandlede periode³.

Den saakaldte »cirkulerende« fond bestod ifølge konventionen af den kapital, der var nødvendig til skibenes anskaffelse, udredning, ladninger og drift. Denne kapital kunne ikke fastsættes een gang for alle, men var afhængig af konjunkturerne.

¹ 1744 fandt en emission sted, hvorefter aktiernes antal steg til 1600.

² Jfr. konventionens regiment.

³ Af større aktionærer fra periodens begyndelse genfinder man i direktionen bl. a. fgl.: Soelberg (1732—36), Klaumann (1732—39), Holmsted (1732—43), M. Fabritius (1736—45) og van Hurck (1745—54). Fra de senere aar figurerer bl. a.: J. van Hemert (1743—52), J. F. Wewer (1752—59), Blach (1752—61), J. Fabritius (1754—65), Iselin (1759—69), Falck (1761—68), C. Fabritius (1765—72), Behagen (1769—72) og John Brown (1770—72), der alle spillede en stor rolle som leverandører af varer og penge og opkøbere paa kompagniets auktioner. Fra 1732—53 og 1758—72 sad der endvidere et lovkyndigt medlem i selskabets ledelse (fra 1758—61 blev dette embede beklædt af den senere omtalte etatsraad Friis), ligesom der fra 1739—58 var en særlig søkyndig repræsentant. Jfr. Thaarup, anf. skr., 50—51 og »Aftvungen Apologi imod det Skrift, som under Navn af Grunde... er udgivet« (1773).

Det blev derfor bestemt, at enhver aktionær skulle levere sin andel til denne fond i forhold til sin aktiebesiddelse, dog at det stod enhver frit for, om han ville deltage eller ej. Var der ikke tilstrækkelig tilslutning blandt selskabets aktionærer, havde direktionen lov til at søge kapital fremskaffet blandt udenforstaaende, hvilket imidlertid sjældent skete, da de aktive storaktionærer som oftest tegnede sig for de tiloversblevne summer. Endelig blev det bestemt, at der efter hvert skibs hjemkomst skulle iøretages en hurtig atregning med de interesserede parter (den saakaldte repartition).

Denne skelnen mellem en »kontinuerende« og en »cirkulerende« fond havde ikke eksisteret i det gamle selskab. Den bunder i dettes manglende konsolidering og i den almindelige penge-mangel, som man nu søger at bøde paa ved at gøre den »kontinuerende« fond til reservefond, en nødvendig ballast mod lunefulde konjunkturer, samt ved at lade den »cirkulerende« fonds beviser være belaaelige, hvilket var afgørende i en kapitalfattig tid. At de to fonds ret hurtig flød ud i hinanden er en anden sag, som senere skal omtales.

III. Skibsudrustning og eksportvarer.

Der gik et stort arbejde forud for hvert skibs udsendelse. De mest forskelligartede materialer og varer skulle fremskaffes, først til skibenes istandsættelse og reparation, dernæst til provianteringen og endelig til selve ladningen. Man skelner i kompagniets regnskaber mellem »Udredning« (istandsættelse og proviantering) og »Cargaison« (ladning) saaledes, at udredningsomkostningerne altid blev lagt til det beløb, hver participant tegnede i skibets ladning og som oftest ufgjorde ca. 30 % heraf.

Varerne blev anskaffet paa forskellig vis¹. Oftest afholdt man offentlige auktioner, forud for hvilke man offentliggjorde betingelserne for varens levering. Eller man sluttede akkord

¹ Angaaende de forskellige kontraktsformer se direktionens resolutionsprotokoller (i det flg. cit. RA. Dir. Res. Prot.).

med en bestemt leverandør om fremtidig levering af en vis vare. Endvidere købte man varer ind under haanden, og endelig hændte det, at selskabets ledelse eller folk, der stod denne nær, selvbestaltet paatog sig at anskaffe det fornødne i haab om, at kompagniet da ville modtage leverancen. Saaledes meddeles det i 1752, at egentlig skulle fransk brændevin og vin sættes til licitation, men Gysbert von Hemert har forlængst anskaffet det nødvendige kvantum, hvorfor han faar leverancen — og det tilføjes: »Vi tvivler ikke paa, at han jo sælger varerne til saa billige priser muligt er, men næste aar, vil Gud, indsættes vine og fransk brændevin til licitation med andre varer«¹. Helt uden tvivl har man altsaa ikke været!

Grænsen mellem de forskellige leveringsformer var flydende. Under alle omstændigheder gjaldt det, at leverandøren nød »den sædvanlige frihed for told og consumption«, som var et af kompagniets privilegier. Endvidere var det næsten altid indforstaaet, at varerne skulle leveres paa kompagniets plads. Hvor der var tale om kontrakter var prisen naturligvis fastsat, og det hører til undtagelserne, at denne ændres ved selve leveringen. Derimod blev varerne ikke altid leveret til rette tid².

¹ Stavningen i citater »normaliseret« efter nutidsbrug. RA. Dir. Res. Prot. 1752 ¹⁶/₁₀.

² Saaledes afholdes for eksempel en offentlig auktion 1747 ²⁹/₃ over bl. a. stangjern, engelsk klumpebly og hamp. Priser og leveringstid er opgivet (RA. Dir. Res. Prot., nævnte dato). Soges disse leverancer i selskabets kassebøger og negotie hovedjournaler viser det sig, at stangjernet, der skulle være leveret inden julis udgang, først optræder ¹/₁₂ og ²⁰/₁₂. Det engelske klumpebly skulle leveres med halvdelen inden september og resten i oktober, men ifølge regnskabsbøgerne figurerer det først ¹/₁₂ og ³⁰/₁₂. Om hampen hed det i konditionerne, at hovedparten skulle leveres i juli og august, men i bøgerne findes det først opført under der flg. aars ²²/₁. Disse nævnte afvigelser behøver dog ikke i alle tilfælde at betyde forsinket leverance, thi den dato, kassebøger og negotie hovedjournaler angiver, er det tidspunkt, paa hvilket betalingen har fundet sted, hvorimod paa-gældende vare godt kan være leveret nogen tid i forvejen. Betalingsprocessen bestod af to led: dels »assignationen« hvilket var materialskriverens skriftlige anvisning paa beløbet efter at have godkendt den modtagne leverance, dels selve udbetalingen efter assignationssedlen hos kompagniets

Dette hænger uden tvivl sammen med, at leverandørerne var købmænd, der ofte forskrev varen fra udlandet og derfor ventede paa det rette tidspunkt, hvor prisen var lav og udsigten til en stor fortjeneste god, eller de kunne være engageret i andre handelsforetagender, der lagde beslag paa deres kapital og tid. Til tider betød dette en stor gene for kompagniet, der f. eks. i 1748 lader indføje en passus i konditionerne, hvoraf det fremgaar, at saafremt leverandørerne ikke til de foreskrevne tider præsterer kvittance, at directionen da paa leverandørernes regning og bekostning samme lader købe¹.

Til udredningen behøvedes tømmer, tovværk, hamp, beg, tjære og andre grovvarer, endvidere allehaande levnedsmidler lige fra »godt oprigtigt fransk brændevin« til »billigt flæsk fra fynske skippere«. Det var dog først ved selve ladningen, at kvantaene blev store og udgifterne dyre. En analyse af ladingernes værdi viser, at den overvejende del hele perioden igennem bestod af rede penge, et interessant træk i en merkantilstisk tid, hvor teoretikerne i almindelighed advarede mod at udføre ædelt metal, men dog billigede det i den oversøiske handel, fordi europæiske varer intet marked kunne finde her. Man stillede samvittigheden tilfreds med det argument, at den udgivne ædelmetal-sum mangedobbelt kom igen ved salget til udlandet af de hjemførte varer². Gennemsnitlig 93 % af ladingerne til Kina bestod saaledes af rede penge, medens tallet for Ostindiens vedkommende var 79 %. Til det sidstnævnte sted opviser periodens senere aar eksempler paa, at rene vare-

kasserer, ofte kaldet den »prompte betaling« og honoreret med en 2 % rabat til kompagniet. »Assignationen« kunne være afhængig af kompagniets egne auktioner over de hjemkomne varer, saaledes bemærkes det 1748 ³⁰/₅: »Betalingen for bemeldte varer skal blive assigneret efter den første auktions holdelse enten fra Trankebar eller Kina«. (RA., Dir. Res. Prot., nævnte dato).

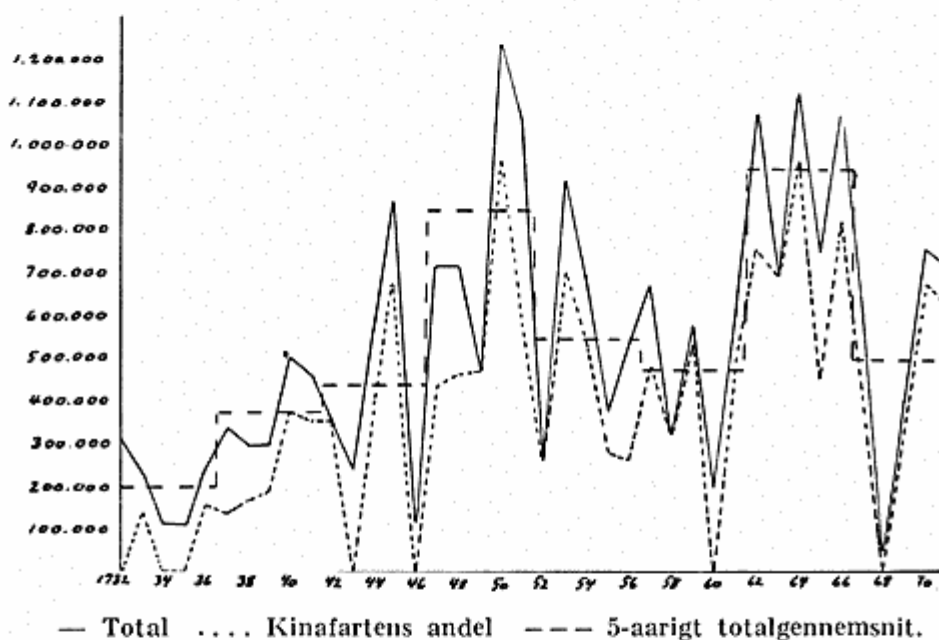
¹ RA., Dir. Res. Prot. 1748 ³⁰/₅.

² Jfr. Ludvig Holberg: Samling af adskillige nye Samtaler holden for Tidsfordriv (1728) og sammes, Danmarks Stat (3. udg.), 648 f. Ligeledes Otto Thott: »Allerunderdanigste uforgribelige Tanker om Kommerciens Tilstand og Opkomst« ³¹/₁₂ 1735, RA., kopi i Kom. Kol.

ladninger afsendes, hvilket dog i nogen grad er dikteret af pengemangel (saaledes aarene 1759, 1768 og 1769, omvendt udsendes i 1751 en ren pengeladning). De udsendte ladningers samlede værdi fremgaar af nedenstaaende grafiske oversigt, der tillige viser, hvorledes handelen fordeler sig paa Kina og Ostindien¹.

Hvilke varer kunne man eksportere? Skibene medførte

Værdien af samtlige ladninger udsendt fra København 1732–71. Rd.

¹ Efter »Fortegnelse paa alle til Kina og Ostindien udgaaende Skibe . . .«, Kgl. Bibl., Ny kgl. saml. 793 b og 793. I Büschings Magazin II (1769), 276—77 (paa dansk i Statsjournalen (1769), 76 og Holcks Handelsmagasin (1780), 121 f.) findes lignende lister indtil 1745 udarbejdet af kompagniets bogholder Frants Faddesen, ligesom Aug. Hennings har en oversigt indtil 1771 i »Gegenwärtiger Zustand der Besizung der Europäer in Ostindien« I (1784). Der er god overensstemmelse mellem disse tre kilder, hvad de udsendte ladningers værdi angaar, derimod en afgørende forskel mellem haandskrifterne og Hennings paa den ene side og Frants Faddesen paa den anden, naar det drejer sig om returladningernes værdi. Thaarup gengiver begge lister (anf. skr., bilag I-IV) uden at afgøre, hvilken der er rigtig. Nathanson gør med rette opmærksom paa en mangel hos Thaarup i dennes opgivelser fra 1771 (M. L. Nathanson: Historisk Fremstilling af Danmarks

altid en tung underlast af jern, bly og kobber. Jernet skulle være det saakaldte stangjern i smalle, tynde stænger »da smedene i Indien ikke kan bringe saa stærk hede derpaa»¹. I forbindelse hermed endvidere en del jernvarer: kanoner, ankre, tøndebaand, søm, spigre, kedler m. m., men ogsaa skibsartikler som: tømmer, sejldug, tjære, tovværk, mønje, krudt etc. Igennem lange tider udførtes et parti indenlandsk klæde til Kina. Det var ment som en hjælp til vore fabrikker og medførte ikke tab før i 1753, da man imidlertid ikke fik det medførte parti solgt som følge af, at store mængder engelsk og fransk klæde var kommet til Kanton det foregaaende aar. Resultatet blev, at kompagniet straks indskrænkede sit køb hos fabrikkerne betydeligt, hvilket atter bevirkede, at General-Landets-Økonomi- og Kommercekollegiet forestillede direktionen, hvor stor skade fabrikkerne led derved. Kollegiet ønskede, at kompagniet skulle aftage samme kvantum som hidtil. Dette ville direktionen ikke gaa ind paa, men foreslog, at fabrikkerne for egen regning kunne afsende det sædvanlige kvantum klæde, der da ville blive fragtfrit transporteret; kompagniet ville saa købe returvarer for det solgte klædes beløb mod rente til fabrikkerne. Dette forslag blev forkastet af kollegiet, og da kompagniets generalforsamling billigede, at der blev indkøbt for 3—5.000 rd. klæde (mod tidligere for 20—30.000 rd.) blev det herved². Af andre tekstiler var der afsætningsmuligheder for fløjl, hatte, kniplinger, sølv- og guldbrokade, traad, knapper m. v. Endelig kunne man afhænde forskellige vinsorter samt isenkram.

National- og Statshusholdning (1836), 446). Saa vidt det kan konstateres efter selskabets bøger, er det haandskrifterne og Hennings, der giver det sande billede af forholdene, hvorfor det er disse tal, der er benyttet ved den senere omtale af returladningernes værdi (haandskriftet 793 b, hvorimod der er nogle skrivefejl i 793).

¹ RA., Esmarch I, no. 26, Ziervogels anmærkninger 1758 ¹⁶/₁₀, pkt. 37. Angaaende de udførte varer se skibenes kasse- og hovedbøger.

² RA., Generalforsamlingsprotokol 1754 ³/₄, pkt. 3.

IV. Sølvkøbene.

De rede penge udgjorde som nævnt hovedmassen af ladingerne. Det er derfor et yderst centralt spørgsmål at undersøge, hvor kompagniet fik disse summer fra og til hvilke priser. Sølvet blev udbudt ved licitationer, som altid fandt sted om efteråret i forbindelse med udredningerne. Som regel var der to licitationer med en måneds tid imellem. Kun i 1743 udlititeredes en sum paa 35.000 rd. om foråret, men dette skyldtes en speciel ekspedition til Malabarkysten. Sølvet blev paa selve auktionen udbudt i passende summer, der blev tilstaaet den lavestbydende. Ofte udsattes auktionen, fordi kursen gik højere end forud beregnet af direktionen. Før selve buddene blev leveringskonditionerne oplæst, hvori var fastsat, hvilke sorter mønt man ønskede, deres lødighed, leveringstiden, betalingen m. v. Meget hurtigt erhvervede kompagniet sin egen banco vægt fra Hamburg, hvorpaa sølvet skulle vejes, senere maatte man i 1760 antage en mand til at holde opsyn med leverancerne. Det blev jøden Ashur Unna, der paatog sig dette — han var selv en af leverandørerne. Aarsagen til denne foranstaltning var, at en del af de leverede møntsorter havde vist sig at være underlødige.¹

I de to oversigter findes en grafisk afbildning af de aarlige liciterede summers størrelse, købmændene og jødernes andel heri, samt sølvprisens udvikling ved samme licitationer².

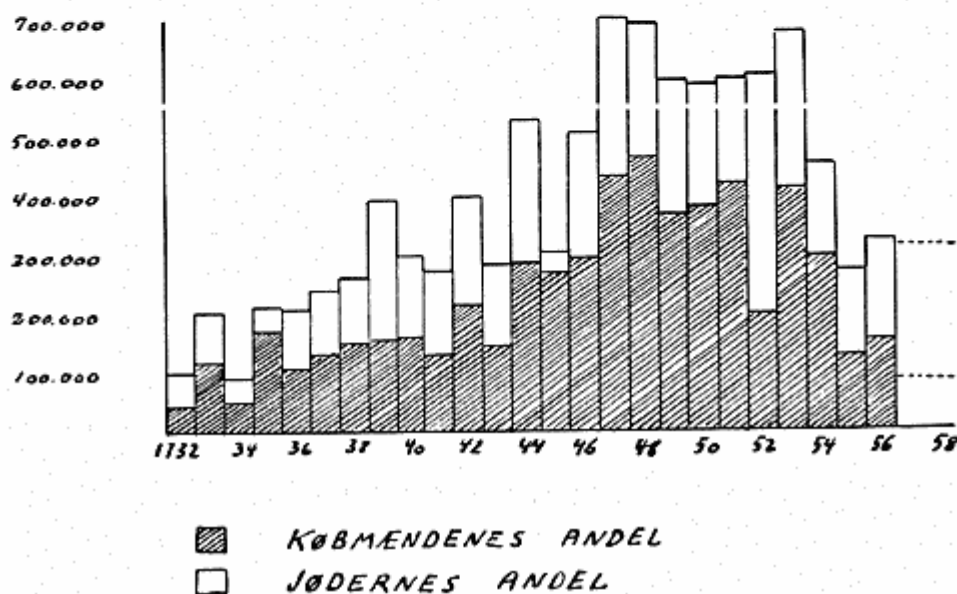
Som det fremgaar af disse oversigter, kan leverandørerne deles i to grupper: købmænd og jøder. Det viser sig, at det inden for begge kategorier drejer sig om et forholdsvis lille antal firmaer, der aar efter aar paatager sig leverancerne. Blandt købmændene er det navne som: Holmsted (indtil 1743), Fabritius & Wewer, von Hemert, Iselin (fra 1748), Desmercières

¹ RA., Dir. Res. Prot. 1735 ²⁸/₁₀ og 1760 ²⁹/₈.

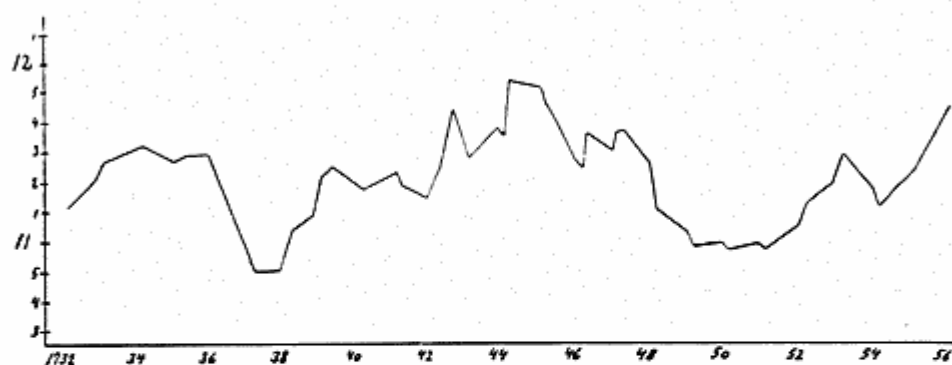
² Den vigtigste kilde er Dir. Res. Prot., der indtil 1759 giver detaljerede oplysninger om hver enkelt licitation. For resten af perioden er søvlicitationerne indført i en særlig licitationsprotokol, der desværre er gaaet tabt. Den her anførte pris er den overvejende (mediantallet).

(indtil 1741, samt en enkelt gang i 1749), Kløcker, Black (begge fra 1740), Frants Faddesen, Daldorf (begge til 1743) samt en del mindre lejlighedsvis leverende som Klaumann, Könnemann,

Kompagniets søblicitationer 1732-56. Rd.

Sølvkursen ved licitationerne 1732-56. Kurs: rd., mk., sk.

Soelberg, Ackeleye, Fischer, Fröchen, de Place, Becker & Glerup, Falch, Ryberg m. fl. Det er alle navne, der kendes fra aktionær- og direktionslisterne, ja selv kompagniets bogholder og kasserer optræder blandt de foran nævnte (Frants Faddesen og Daldorf).

Blandt den anden store kategori, jøderne, optræder navne som: Unna, Samuel & Kantor, Jacob, Raphael & von Halle (fra 1749), Goldschmidt (til 1741), Jacob Emanuel (fra 1744), Lazarus Wallich (fra 1753) samt ligeledes en del mindre leverandører som Jacobi, Salomon, Levy, Nathan Lazarus, Schröder, Philip Meyer, Reh m. fl. Vi har her udtryk for, hvilken rolle jøderne i Danmark allerede nu var kommet til at spille i penge- og vekselhandelen. De første jøder var indvandrede i de sidste 30—40 aar før 1700, først portugisiske, hurtig derefter tyske. Uden tvivl har netop den direkte handel fra Danmark paa Ost- og Vestindien virket tillokkende. Her var plads for større transaktioner, og landet havde brug for internationale pengeforbindelser. Det var derfor ofte folk med formue, der kom hertil. Skønt tiden fra 1726 til 1754 er præget af de strengeste forbud mod fremmede jøder, viser det her fremdragne eksempel, at man ikke kan undvære dem. Under syvaarskrigen steg tilvandringen stærkt, og den ældre Schimmelmänn benyttede sig i vid udstrækning af jøder. Forbudene forsvinder efterhaanden, saaledes helt i perioden 1757—1771¹. Kun faa af de danske jøder drev engrosvirksomhed. Navnene Unna, Samuel, Kantor, Goldschmidt etc. er familienavne, der ofte dækker over flere personer, f. eks. brødre, far og søn o. s. v. Talrigst var slægten Unna, der havde navn efter en rabbiner fra Una i Tyskland. Dens første repræsentant i Danmark var Joseph Philip Unna, der i 1712 fik privilegium paa at indrette et kattuntrykkeri og tapetmageri i København. Hans søn var Ashur Unna, der 1737 fik københavnsk borgerskab, og som er en af kompagniets hovedleverandører af sølv². Moses Meyer Goldschmidt var søn af hofjuveler Meyer Goldschmidt. Ved mandtallet i 1728 opgav han sit erhverv saaledes: »Min megotie er Gud være lovet nu som forhen med vekslere og anden ærlig handel«³.

De to største sølvleverandører var dog engrosfirmaerne

¹ M. L. Nathanson: Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark, navnlig København (1860), 22 f.

² Jul. Salomon og Josef Fischer: Mindeskrift i Anledning af Hundredaarsdagen for Anordningen af 29/3 1814 (1914), 140.

³ Ibidem, 139.

von Hemert og Fabritius & Wewer. I tiden 1732—1744 leverede de gennemsnitlig 17,3 % (von Hemert) og 13,8 % (Fabritius & Wewer) af de udliciterede summer, medens de tilsvarende tal for tiden 1745—1758, hvor sølvmængden steg, er henholdsvis 18,3 % og 21,5 %. For hele perioden er gennemsnittet 17,8 % og 17,6 %, medens de to største jødiske leverandørers andel for perioden er 10,7 % (Unna) og 9,7 % (Samuel & Kantor). De to købmandsfirmaer leverede saaledes tilsammen over en trediedel af kompagniets sølv, medens disse fire største leverandører ialt leverede over halvdelen af det udliciterede.

Omkring 1752 fremførte etatsraad Friis tvivl angaaende sølvlicitationernes offentlighed. Han hævdede, at visse medlemmer af direktionen udtog og delte mellem sig en anseelig sum paa 100—150.000 rd. »uden auktion for den mellemste pris efter hvad det øvrige leveres for«. Direktionen tilbageviste ikke paastanden, men forsvarede sig med, at det skete til kompagniets bedste, hvilket Friis betvivlede¹. Sagen er saa meget mere interessant, som der efter 1759 hersker uklarhed med hensyn til sølvleverancerne, idet kildematerialet i nogen grad svigter. Det ser ud til, at man mere og mere er gaaet over til at indføre sølvet fra udlandet, fordi de hjemlige priser efter direktionens mening er for høje. Tanken var ikke ny. Allerede 1745 havde kompagniet modtaget beregning og overslag over et sølvkøb i Spanien fra grev Gyldensteen². 1758 traf man beslutning om at lade indkøbe et større kvantum sølv fra Hamburg og Amsterdam, men da Hamburg ikke ville paatage sig leverancen, vendte man sig mod Spanien. Sagen ordnedes gennem Bernstorff, det spanske hof gav sin tilladelse, og efter at banken gennem Iselin havde tilbudt at modtage det sølv, der var anskaffet ved den hjemlige licitation, til indkøbsprisen, var der for ledelsen ingen tvivl om, at sølvet burde hentes i Cadix³. Denne trafik paa

¹ RA., Esmarck I, no. 19 og 20.

² RA., Generalforsamlingsprotokol 1745 ²¹/₇, og Dir. Res. Prot., samme dato, pkt. 4. Brevet er dateret Paris ²¹/₆ 1745 og er meget interessant til belysning af grev Gyldensteens ret ukendte forhold.

³ RA., Dir. Res. Prot. 1759 ¹⁶/₁₁ og ²⁰/₁₁, samt Udenl. breves kopibog 1759, p. 806—07.

Cadix vedvarede i den følgende tid samtidig med, at der afholdtes licitationer. Paa disse dukker nye navne op ved siden af de gamle, saaledes tilbød Schimmelmänn i 1761 gennem sin kommissær Iselin at levere sølv paa kredit mod 4 0/0 aarlig rente¹. Aaret efter, da den spanske regeringstilladelse udeblev, vendte man sig mod Amsterdam, hvor der var givet tilsagn om 10.000 stück von achten² — en spansk mønt, der var den mest gængse europæiske mønt i Ostindien. — I 1760'erne forsvandt ethvert skær af offentlighed over de hjemlige sølvlicitationer. Man henvendte sig direkte til de faste storleverandører. Saaledes kan Iselin paa et direktionsmøde i 1764 give meddelelse om en forskrivning fra Unna og Wallich paa 100.000 rd. sølv at levere inden tre uger; der anføres ingen pris, men den ville ifølge Iselin blive 12 rd. 2 mk. pr. mk. fin³. Licitationen den 21/7 1767 kan muligvis tages for typisk for denne tid: direktionen aftalte indbyrdes før dens paabegyndelse at byde for kompagniet »for at moderere prisen«. Heroverfor erklærede etatsraad Fabritius, at han for egen regning beholdt en leverance paa 40.000 rd., hvilket blev ham bevilget til kurs 11 rd. 1 mk. 7 sk. Endelig ville man supplere summen ved at købe 5.000 mk. hos firmaet van Orsoy & Zoonen i Amsterdam. Det endelige resultat af licitationen er gengivet nedenfor i tabel 3⁴.

Tabel 3. Sølvlicitationen 1767 21/7.

Leverandører	Rd.
Fabritius & Wewer.....	98.000
Raphael Unna.....	20.000
Lazarus Wallich.....	30.000
Isac Jacob Ree.....	20.000
Amsel Jacob Meyer....	12.000
Levin v. Halle.....	20.000
	200.000

¹ RA., Dir. Res. Prot. 1761 5/10, pkt. 3.

² Ibidem 1762 5/2, pkt. 1.

³ Ibidem 1764 19/10.

⁴ Ibidem 1767 21/7.

V. Asiatisk Kompagni og Schimmelmans finansielle transaktioner 1762—1767.

Denne ovenfor skitserede udvikling af sølvlicitationerne i slutningen af 1750'erne og i 1760'erne hænger sammen med, at Asiatisk Kompagni med sit efter datidens forhold store behov for ædelt metal maatte komme til at paavirke vekselkursen, hvilket blev særlig mærkbart i en tid, hvor de offentlige inanser og pengevæsenet var i tortald.

1757 blev banksedlernes indløselighed ophævet, og de nærmest følgende aar strømmede de danske sølvpenge ud af landet samtidig med, at papirpengenes mængde steg voldsomt som følge af den store kreditgivning, banken ydede under de gunstige handelskonjunkturer skabt af Syvaarskrigen mellem Frankrig og England. Endvidere bevirkede den optrækkende krigsfare i 1762, at staten yderligere støttede sig til banken, hvilket satte forøget gang i inflationen¹. Det var paa denne baggrund, at kompagniet begyndte at hente sølv i Spanien. Schimmelman, der som bekendt spillede en ledende rolle i dette tidsrums finanshistorie, fik i begyndelsen af 1762 banken til at overlade ham 400.000 rd. i veksler paa Hamburg². Den $\frac{12}{3}$ samme aar overdrog han kompagniet 50.000 rd. i veksler paa sin faktor i Hamburg (Lehn), hvilket den $\frac{4}{6}$ suppleredes med yderligere 40.000 rd.³. Faa dage efter oprettedes en konvention mellem Schimmelman & interessenter paa den ene side og Asiatisk Kompagni paa den anden side, ifølge hvilken kompagniet forpligtede sig til inden udgangen af september 1762 ikke at købe veksler i København eller lade trassere fra Hamburg, men modtage alt til et beløb af 100.000 rd. hamb. kurant hos Schimmelman & co⁴. Asiatisk Kompagni var fra nu af underlagt de almindelige bestræbelser for at sikre landet mod en katastrofal udvikling af dets valutamæssige forhold. Ved

¹ Dänische Wirtschaftsgeschichte (1933), 299 f.

² Jul. Schovelin: Fra den danske Handels Empire I (1899), 43.

³ RA., Dir. Res. Prot. 1762 $\frac{12}{3}$ og $\frac{4}{6}$.

⁴ Ibidem 1762 $\frac{11}{6}$.

sit tvangslaan i Hamburg den $30/8$ og ved aabningen af en vekselkredit for banken i oktober maaned hos ni store handels-huse sammesteds fremskaffede Schimmelmans nye vekselbeløb til handelsverdenen¹, og Iselin, der paa een gang er direktør i kompagniet og Schimmelmans agent, kunne den $5/10$ meddele selskabet, at han havde forskrevet 10.000 stück von achten for dets regning, medens den resterende sølvmængde skulle indkøbes i Hamburg eller Amsterdam². Mod aarets slutning fornyede man forbudet mod, at kompagniet trasserede paa København eller købte rimesser sammesteds. Dette skete ved en ny konvention, denne gang mellem banken og Asiatick Kompagni, hvorefter kompagniet samtidig maatte forpligte sig til for egen regning »at lade roullere indenlands 100.000 sterling eller 400.000 rd. hamb. banco«³. Asiatick Kompagni skulle med andre ord gennem sine forbindelser i udlandet skaffe kredit til landet. Det lykkedes ogsaa. Kompagniet tegnede laanet paa obligationer hos sin mest benyttede faktor i Amsterdam, bankierfirmaet Christian van Orsoj & Zoonen⁴.

Det blev ikke det eneste laan, kompagniet blev tvunget til at optage, flere fulgte efter. De blev alle tegnet i Holland hos ovennævnte Christian van Orsoj & Zoonen, ligesom ogsaa Schimmelmans under de kriseagtige forhold i aaret 1763 tyede til samme land og fik banklaan i stand hos bankierhusene Boas i Haag og Clifford & Zoonen i Amsterdam. I august 1764 meddelte overskattekommissionen, der var hovedorganet for valutastabiliseringen og til hvem kompagniet i aarets begyndelse havde maattet transportere 200.000 rd. af sin i banken deponerede kapital, at Asiatick Kompagni ikke kunne faa lov til at afdrage sin gæld i Holland i det paagældende aar, efter som bankens gæld først skulle bringes ned, og man ikke ønskede »at den ene ville agere til den andens nackdeel, og derved foraarsages at coursen til landets store skade endnu meere

¹ Jul. Schovelin, anf. skr., 46 f.

² RA., Dir. Res. Prot. 1762 $5/10$.

³ Ibidem 1763 $25/2$, pkt. 7.

⁴ RA., Udenl. breves kopibog 1762 $13/11$ og $30/11$.

blev forhøjet¹. I følge dette program maatte kompagniet i november 1764 laane Schimmelmänn for bankens regning 100.000 gylden hos Christian van Orsoj & Zoonen samtidig med, at dets engelske korrespondenter fik ordre til at rembourser sig paa Hamburg².

De almindelige forsøg paa at holde kurserne nede kom ogsaa til at berøre kompagniets auktioner over de hjemkomne ladninger. Selskabets ledelse indsatte i auktionsreglerne bestemmelser om, at store dele af betalingen skulde ske i form af vekslere til i forvejen fastsatte kurser. Saaledes satte man kursen paa hollandske vekslere ved auktionerne i efteraaret 1763 og 1764 til henholdsvis 125 og 124, hvilket i begge tilfælde var lave kurser, der tilsyneladende skulde sikre kompagniet billig udenlandsk valuta³. Køberne indrettede imidlertid deres bud paa auktionen herefter, tvang varepriserne ned og gjorde derved fordelene ved denne foranstaltning illusorisk set fra et kompagnisynspunkt⁴. Spørgsmaalet om en fast kurs blev for alvor aktuel for selskabet, da overskattedirektionen omkring aarsskiftet 1764/65 endelig gav tilladelse til afvikling af dele af den efterhaanden meget store hollandske gæld og i den anledning skulde levere de nødvendige rimesser til Asiatisk Kompagni. Overskattedirektionen forlangte, at kompagniet skulde købe rimesserne til kurs 125, hvilket man dog satte sig kraftigt imod fra selskabets side med det resultat, at de to institutioner enedes om kurs 124 som fast kurs for aaret 1765⁵. I januar maaned dette aar kunne Asiatisk Kompagni da tilbagebetale Christian van Orsoj & Zoonen det ovenfor omtalte mindre laan paa 100.000 gylden til kurs 124. Vekslen var trukket paa Clifford & Zoonen i Amsterdam⁶. I februar fulgte et afdrag paa 500.000

¹ RA., Dir. Res. Prot. 1764 ³⁰/₉. Overskattedirektionen I, A, XXXVI, 4, 1764 ³¹/₈.

² RA., Dir. Res. Prot. 1764 ²⁹/₁₁. Udenl. breves kopibog 1764 ⁸/₁₂.

³ RA., Dir. Res. Prot. 1763 ²¹/₉ og 1764 ²⁶/₉.

⁴ RA., Overskattedirektionen I, A, XXXVI, 4: 1765 ³/₁.

⁵ Ibidem.

⁶ RA., Udenl. breves kopibog 1765 ¹⁹/₁. Negotie Hovedjournal 1765 ²⁶/₁.

gylden paa den store gæld fra 1762 — ligeledes veksler paa Clifford & Zoonen — og den $13\frac{1}{2}$ fulgte en skriftlig overenskomst mellem Asiatisk Kompagni og overskattedirektionen, hvori terminerne for hele gældens afbetaling var fastsat¹. Herefter skulle kompagniets gæld hos Christian van Orsoj & Zoonen være ude af verden til marts 1766. Kursen skulle for alle terminer være 124. Allerede en maaned efter lykkedes det imidlertid for kompagniet at faa kursen sat ned til 116, til hvilken kurs man afdrager 70.000 gylden i marts maaned og 300.000 gylden i april, hvorefter afbetalingen standser². Den direkte aarsag hertil var sølvtratterne fra Spanien, der ogsaa skulle betales, indirekte var det Schimmelmänn, som forlangte, at kompagniet selv maatte skaffe de fornødne rimesser. Kompagniets direktion klagede i et fortørnet brev til overskattedirektionen over Schimmelmänn og pegede paa den fare for en ny kursstigning, der laa i den nyskabte situation. Resultatet blev, at Asiatisk Kompagni maatte optage et nyt laan hos Christian van Orsoj & Zoonen paa 400.000 gylden. Til gengæld lovede overskattedirektionen at dække omkostningerne³.

Den følgende tid er fyldt med klager fra kompagniet til overskattedirektionen og Schimmelmänn over, at afdragene lader vente paa sig. Man henviser til de vanskeligheder, der herved er opstaaet for selskabet hos dets hovedfaktor i Amsterdam⁴. Først i maj 1766 er kompagniet i stand til at sende et nyt afdrag paa den gamle gæld, til gengæld omfatter dette gældens restbeløb: 343.200 gylden⁵. $13\frac{1}{6}$ kunne direktionen mødes og eftertælle

¹ RA., Overskattedirektionen I, A, XXXVI, 4: 1765 $13\frac{1}{2}$. Dir. Res. Prot. 1765 $14\frac{1}{2}$.

² RA., Overskattedirektionen I, A, XXXVI, 4: 1765 $11\frac{1}{3}$. Udenl. breves kopibog 1765 $23\frac{1}{3}$ og $20\frac{1}{4}$. Negotie hovedjournaler 1765 $23\frac{1}{3}$ og $20\frac{1}{4}$.

³ RA., Overskattedirektionen I, A, XXXVI, 4: 1765 $25\frac{1}{5}$ og $1\frac{1}{6}$. Kompagniet nedsatte i overensstemmelse med den nævnte kursnedsættelse kursen paa hollandske vekslere ved efteraarsauktionerne til 116 $0\frac{1}{10}$, jfr. Dir. Res. Prot. 1765 $10\frac{1}{7}$.

⁴ RA., Udenl. breves kopibog 1765 $20\frac{1}{4}$. Overskattedirektionen I, A, XXXVI, 4: 1765 $20\frac{1}{12}$ og 1766 $13\frac{1}{2}$. Indenl. breves kopibog 1766 $4\frac{1}{1}$ og $25\frac{1}{1}$.

⁵ RA., Overskattedirektionen I, A, XXXI, 4: 1766 $24\frac{1}{5}$.

de hollandske obligationsstykker, der var ialt 315 stykker til et samlet beløb af 1.301.400 gylden »og efter at de var eftersat og noteret blev altsammen kasseret og opbrændt«¹. Tilbage var gælden paa de 400.000 gylden. Ogsaa den lykkedes det efter gentagne henvendelser til Schimmelmänn at faa afviklet: i april 1767 kunne kompagniet omsider købe seks vekslers hos Schimmelmänn trukket paa fem amsterdamske bankierhuse til ovennævnte beløb. Kursen var nu $124\frac{1}{2}$ ²!

Asiatisk Kompagni undgik ikke at lide tab ved disse paa-
tvungne operationer, der bevirkede, at de forholdsvis faste
rammer, som i periodens begyndelse eksisterede omkring sølv-
købene, ganske sprængtes, hvorved vejen laa aaben for speku-
lationer, der uden tvivl har været profitable for den inderkreds,
der havde haand i hanke med kompagniets affærer.

VI. Asiatisk Kompagnis vekseltrafik.

Det var ikke blot ved sine sølvkøb, at kompagniet havde
behov for gangbar udenlandsk valuta. Visse af udgifterne i
forbindelse med skibenes udredninger skulle ligeledes betales
i udlandet, først og fremmest assurancen, men ogsaa vareleve-
rancer (krudt, hamp, sejdug m. v.). Denne vekseltrafik kan
belyses gennem det store materiale, der findes i kompagniets
brevbøger og negotiejournaler. Den følgende tabel 4 omfatter de
udsendte — remitterede — vekslers i tiden 1732—1758, saavel
sigt- som datovekslars lydende i engelsk £ sterling.³

¹ RA., Dir. Res. Prot. 1766 $13\frac{1}{8}$.

² RA., Indenl. breves kopibog 1767 $9\frac{1}{5}$. Negotie hovedjournaler 1767
 $14\frac{1}{4}$ og $25\frac{1}{4}$.

³ Kun de remitterede vekslars er bevaret. Det er derfor vanskeligt
at konstatere det i denne tid udbredte vekselrytteri, jfr. Eli F. Heckscher:
En vekselryttare under Frihetstiden, Historieuppfatning, materialistisk och
annan (1944). Forøvrigt viser materialet, at betegnelserne l/ (last) og
o/ (ordre) dækker trassat, modsat vore dage, hvor l/ dækker trassat, mens
o/ dækker remittent (Udenl. breves kopibog 1755 $2\frac{1}{9}$).

Tabel 4. Remitterede veksler i £ 1732—58.

Tid (Maaneder)	Beløb (£)	Antal veksler	Gennemsnit pr. veksler
over 2½	3.302	18	184
2—2½	5.126	17	302
2	21.841	129	169
1—2	8.021	58	139
under 1	6.096	34	179
Ialt...	44.386	256	173

Som det ses, var hovedparten 2 maaneders veksler. Materialet tillader kun at følge en mindre del af vekslernes gang, inden de naaede kompagniet, idet brevbøgerne oftest kun angiver trassat, beløb og tid. Men den del, der kan følges, viser, at hovedparten af vekslerne stammer fra Norge. For eksempel købte kompagniet i 1735 syv saadanne veksler, der samlet sendes til selskabets hovedkorrespondent i London, John Collet. Som trassenter figurerer: H. J. Soelberg, Collet & Leuch i Christiania, G. og Z. Simonsen i Skien (2 stk.), Nicolas Dunn i Bredvig, R. Mocliff i Frederikshald og Georg Widget i Arendal. Trassaterne er alle engelske firmaer henholdsvis i London og Great Yarmouth. Remittenten er H. J. Soelberg.

Tabel 5 viser de tilsvarende forhold for remitterede veksler i gylden hollandsk kurant i samme tidsrum.

Tabel 5. Remitterede veksler i fl. h. c. 1732—58.

Tid	Beløb (fl. h. c.)	Antal veksler	Gennemsnit pr. veksler
over 3 uger.....	150.470	150	1.003
3 uger	33.275	43	774
14 dage	202.538	275	737
under 14 dage	22.948	33	695
Ialt...	409.231	501	817

Det er her 14 dages vekslen, der er den dominerende. Dette hænger bl. a. sammen med, at de hollandske vekslere p. gr. a. kursforskellen var mindre værd end de engelske. Hovedparten hidrørte, saavidt det kan afgøres, fra de københavnske stor-købmænd ofte fra selve direktionen.

VII. Den asiatiske handel.

Hvad var det for en handel Asiatisk Kompagni ønskede at deltage i? For at klargøre dette vigtige spørgsmål maa det først og fremmest betones, at denne tids asiatiske handel hvilede i sig selv. Europæerne fra den gamle og nye verden deltog i den, men alene i kraft af deres ædle metaller var det muligt for dem at hjemføre Østens mangeartede produkter. Vare-mæssigt ydede de derimod kun lidt, men nøjedes med at opsøge de store handels- og produktionscentre og søgte saa iøvrigt at glide ind i de gamle asiatiske søruter og deltage i formidlingen af handelsomsætningen mellem de enkelte omraader.

Taget i sin helhed kan man skelne mellem fire eller snarere fem store omraader, imellem hvilke der indbyrdes udfoldedes et livligt handelsmæssigt samkvem, ligesom der fra de enkelte centre foregik en betydelig lokal handel¹. Saaledes var Bengalen det ubestridt største handels- og produktionscentrum i Forindien. Herfra gik lokale ruter til Adtschin paa Sumatra, der var et vigtigt sæde for opiumshandelen, til Koromandelkysten, hvor man handlede med de fremmede skibe fra Europa, til den vanskelig tilgængelige Malabarkyst, der var velforsynet med peber, kanel, kardemomme og tømmer, til de gamle handelsstæder ved den persiske golf, rige paa den persiske verdens mangfoldige produkter og et vigtigt bomuldsdyrkende omraade, hvorfra der med udgangspunkt i byerne Bombay og Suratta gik lignende handelsruter, der ompændte hele Forindien og strakte sig helt til Bagindien og Kina. De engelske, franske

¹ Nedennævnte skildring bygger paa Ziervogels anmærkninger 1758 16/10, RA. Esmarck I, no. 26.

og hollandske kompagnier i Bengalen deltog ivrigt i denne handel. Saaledes sendte de hvert aar skibe ladet med ris, sukker, raasilke m. v. fra Bengalen til Malabarkysten, hvor varerne ombyttedes med peber, alun, safran og sandel, derpaa fragtedes de til kysten ved Malakka, hvor ladningerne afhændedes mod bly, tin og sago. Herfra gik sejladsen videre til Kanton i Kina, hvor skibene indtog en returlast bestaaende af tutenage, porcelæn, silke, the, rabarber m. m., som blev ført direkte tilbage til Bengalen, hvor ladningerne blev solgt paa offentlige auktioner.

Kanton i Kina var hovedcentret for de direkte skibe, der kom fra Europa for at hente the, og som alle medførte store mængder af ædelmetal. Men byen fik ogsaa indirekte andel i den anden betydelige strøm af ædelmetaller, der flød til Asien fra Amerika. Dette skete ved hjælp af silken, der i store mængder hvert aar i marts maaned førtes til Manilla paa Filipinerne, hvor man sammen med skibe fra Forindien — der strømmede til, naar vestmonsunen i juni maaned begyndte at blæse — i spænding ventede paa de spanske sølvskibe, der omkring 1. juli returnerede til Manilla efter den lange færd over oceanet fra Acapulca ved Mexicos stillehavskyst¹.

1. Den indiske handel.

Koromandelkysten, Indiens østkyst, hvor Trankebar laa, var det sted, hvor skibene fra Europa først søgte ind efter den lange sejlads fra Kap det gode Haab, idet den nærmere liggende Malabarkyst var vanskelig at besejle med store skibe. Den forblev gennem aarhundreder samlingsstedet for de asiatiske ruter. Det var ikke noget ufrugtbart land, en ret rigelig regn

¹ Ofte fortsatte skibene fra Indien med nordøstmonsunen i novbr. og decbr. til Kanton, hvor de indtog silke, som derpaa sejlede til Manilla, hvorpaa de endelig returnerede til Forindien. Formelt var handelen paa Manilla afhængig af den spanske konges tilladelse, men først omkring aarhundredets midte, da spanierne oprettede et kompagni med monopol paa denne handel, blev det vanskeligere for de andre nationer at deltage i den. Jfr. Promemoria fra Breckwoldt af 4/10 1752 ang. handelen paa Manillen og andre steder i Indien, RA. Esmarck I, no. 23.

muliggjorde dyrkning af hvede, ris, hirse og paa det tørre højland bomuld. Men kystens egen produktionskapacitet var dog ikke overvældende stor, og europæernes interesse for Koromandel var snarere geografisk bestemt: som Manilla var ud- og indfaldsporten til Mexico, var Koromandelkysten det til Europa¹. Trankebar i sig selv var derfor utilstrækkelig som basis for kompagniets handel. Ligesom de store europæiske landes handelselskaber søgte det danske kompagni at vinde indpas paa rigere produktionssteder, først og fremmest Bengalen. I perioden 1732—1772, hvor opgøret mellem England og Frankrig fandt sted, skulle der synes at være store muligheder herfor, og det lykkedes da ogsaa at oprette en loge i Bengalen; men det viste sig snart, at de store landes kompagnier kunne blive enige, naar det gjaldt om at forhindre de mindre magters fremtrængen². Hertil kom det moment, at det danske kompagni kun nødigt paatog sig de store udgifter en saadan »imperialisme« medførte, men søgte at læsse byrderne over paa statsmagten. Det var saaledes ved hjælp af kgl. tropper og to krigsskibe, at man i 1753 tilkøbte sig en lille flække ved Huglifloden i Bengalen, der blev grundlaget for logen »Frederiksnagor«. Den samme ekspeditionsstyrke »besatte« 1. januar 1756 øgruppen Nicobarerne.

¹ Jfr. RA., Esmarck I, no. 26, Ziervogels anmærkninger af 16/10 1758. Dette indtryk af Koromandelkysten (Tanjour) som værende et handelscentrum og tilvirkningssted for importerede raavarer bestyrkes, naar man læser englænderen Petrie's beskrivelse fra 1782, hvori det bl. a hedder: »Tanjour was formerly a place of great foreign and inland trade, it imported cotton from Bombay and Surat, raw and worked silks from Bengal, sugar, spices etc. from Sumatra, Malacca and the eastern islands, gold, horses, elephants and timber from Pegu and various articles of trade from China . . . The exports of Tanjore were muslins, chintz, handkerchiefs, gingham, various sorts of longcloths and a course printed cloth, which last constitutes a material article in the investments of the Dutch and the Danes being in great demand for the African, West Indian and South American markets«, Fourth Report of the Committee of Secrecy, 1782, Appendix no. 22, cit. efter Romesh Dutt: The economic History of India under early British rule (1908), 105—06.

² Om denne periodes kolonisationsforsøg og ekspeditioner se Kay Larsen: De danske ostindiske Koloniers Historie I—II (1908).

Dette fik dog ingen reel betydning, da soldater saavel som kolonisatorer hurtigt bukkede under p. gr. a. det usunde klima. Besiddelserne i Bengalen havde under de urolige forhold i 1750'erne og 1760'erne svært ved at klare sig, og direktionen i København var letsindig nok til at engagere sig med fremmede projektmagere, der gjorde mere skade end gavn. Selve den gamle hovedkoloni i Trankebar led ogsaa i periodens slutning under de fransk-engelske kampe. De danske kolonifolk var ikke alle lige energiske, og kompagniet havde jævnligt meget svært ved at finde guvernører, der ville blive en længere aarrække i det fremmede. Heller ikke undgik man misbrug fra enkelte guvernørers side¹. Det er næppe uberettiget at sige, at de indiske faktorer var og blev kompagniets smertensbarn.

Det tilkom faktorerne at sørge for, at der ved skibenes ankomst var tilstrækkelige forsyninger af returvarer til stede, hvad enten disse varer var koloniens egne produkter, eller de stammede andre steder fra. Denne opgave lykkedes dog kun i begrænset omfang for de danske faktorer². Allerede i 1738 meldte de første vanskeligheder sig. Paa grund af »regntid, uroligheder og dyrtid« var det umuligt at fremskaffe tilstrækkelige mængder returvarer til skibet »Kronprinsen«, der derfor maatte lade en del af sin medførte kapital blive tilbage i Trankebar³. 1741 gentog det samme sig, denne gang p. gr. a. »dyrtid

¹ 1759 anlagdes for eksempel sag mod den tidligere guvernør Krog, hvorunder store misbrug blev afsløret. Jfr. RA., Generalforsamlingsprotokol 1761 14/2, pkt. 5.

² En gennemgang af *Negotie hovedbøgerne* for Trankebar, samt *Aparte Fonds kassebøger* 1735—58 og *Cargaisons kassebog* 1760-62 viser, at kompagniet har købt store dele af dets varer af indiske købmænd, der fungerede som mellemmand mellem de indiske bønder og europæerne. I periodens begyndelse er saaledes firmaet Sjungarama & Sunderdasses et af de mest benyttede, i periodens andel halvdel købmanden Wengadasela Setti. At disse købmænd ikke altid har været prompte leverandører viser et eksempel i *Cargaisons kassebog* 1761 2/8 (RA.), hvor Wengadasela Setti tilbagebetaler 2.816 rd., som han i 1758 har faaet i forskud paa kalia-træ, hvilken leverance ikke er blevet effektueret.

³ RA., Generalforsamlingsprotokol 1738 3/7, pkt. 2.

som følge af misvækst«, og man maatte lade 19.259 rd. blive staaende i kolonien¹. Ogsaa i den følgende tid viste det sig vanskeligt at skaffe tilstrækkelige returvarer, og de efterladte summer blev samlet i en saakaldt bodmeri- og fabrikskonto, der skulle danne en art reserve under den kontinuerende fond i Indien. I 1742 er denne reservefond vokset til 66.249 rd., et daarligt tegn, der er ensbetydende med, at pengene staar uvirk-somme og ikke omsættes i returladninger². Intet under at man ved konventionsændringen i 1743 indskærpede nødvendigheden af rettidigt at sørge for returladninger. Samme aar fik Fabritius & Wewer et skib sendt af sted til Bengalen og Malabarkysten efter peber og prøvede dermed at anvise nye veje. I slutningen af 1740'erne skete der nogen bedring. Underskudet paa kolonien afløstes at et mindre overskud, der i 1748 var paa 2.329 rd. Herligheden varede dog ikke længe, idet den fransk-engelske kolonikrig virkede ødelæggende³. I periodens sidste halvdel maatte ostindienfarerne selv sejle rundt og afsætte deres ladninger samt købe returladninger. I denne trafik spillede indfødte købmænd en stor rolle, hvilket skulle fremgaa af nedennævnte eksempel, der mere udførligt illustrerer denne tids danske ostindiske handel⁴.

Skibet »Kronprinsen« afsejlede 17/2 1760 fra København. I instruksen til kaptajn og købmænd (el. supercargoer) hed det, at man i Trankebar skulle forhøre, hvor meget returgoods, man raadede over, dette skulle indtages og skibet derefter sejle til »Frederiksnagor« i Bengalen og modtage resten. At direktionen regnede med, at hovedparten maatte fremskaffes sidstnævnte sted, fremgaaer deraf, at man i samme instruks udnævnte en armenisk købmand i Bengalen ved navn Galdar til kommissær med det hverv at skaffe returladningen til veje. 22. august samme aar ankrede skibet op paa Trankebars red. Som forudset i instruksen viste det sig, at der kun var lidt returgoods

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1741 23/9, pkt. 1.

² Ibidem 1742 5/9, pkt. 2.

³ Ibidem 1748 10/9, pkt. 3.

⁴ RA., skibet »Kronprinsens« negotieprotokol 1760—62.

at faa: noget kaliaturtræ, 200 sække salpeter og to pakker bengalske tørklæder. Det øverste raad i kolonien — det saakaldte »sekrete« raad — ønskede derimod penge, hvilket supercargoen maatte udlevere tillige med noget vin. Man søgte saa at sælge dele af ladningen til englænderne, men uden held, idet der ikke kunne opnaas enighed om prisen. Skibet sejlede da $\frac{1}{9}$ til Madras for at faa sine medførte penge omvekslet til bengalsk mønt. Dette lykkedes ikke, men den engelske guvernør i Madras købte noget rødvin, tjære, beg og sejldug og betalte med en veksels paa Calcutta i bengalsk mønt. Den $\frac{24}{9}$ ankom man til Bengalen og havde det første møde med kommissær Galdar, der omgaaende erklærede sig ude af stand til at sælge »Kronprinsens« ladning, endsige skaffe en returladning. Resultatet blev derfor, at kaptajn og supercargoen rejste til Calcutta, hvor de af den derværende engelske guvernør blev henvist til dennes kommissær, Henkok, en meget kostbar herre, der nok ville købe en del af skibets ladning, men ikke dets kviksølv, guld- og sølvtraad, da der netop var kommet store mængder heraf til Indien med de engelske kompagniskibe. Det lykkedes dog ved forhandling at faa ham til at tage det meste af ladningen og love at levere returvarer inden den $\frac{10}{2}$ 1761 paa de vilkaar, at »Kronprinsens« ladning skulle leveres i Calcutta, hvilket var ensbetydende med, at man maatte betale $4\frac{0}{100}$ told til det engelske kompagni og $2\frac{1}{2}\frac{0}{100}$ i transport og risiko. Til gengæld skulle returvarerne leveres paa reden ved »Frederiksnagor«. Galdar fandt tilbuddet uantageligt og foreslog, at man iøv skibet ligge over og ventede til næste aar med at sælge. Da han imidlertid ikke ville garantere supercargoen bedre priser ved denne fremgangsmaade, foretrak man Henkoks tilbud. En engelsk snav kom fra Calcutta og hentede ladningen. Samtidig solgtes mindre partier vin, isenkram og kobber til indfødte købmænd. Hovedparten af returvarerne skulle bestaa af salpeter, men til supercargoenes sorg gik denne del af handelen langsomt, og kvaliteten var ikke den bedste. Klager til Henkok hjalp ikke. 15. marts var skibet omsider færdigladet og sejlklar. Man havde da endnu en del fløjls tilovers, som blev tilbudt Galdar

til den københavnske indkøbspris, men han afslog. Til gengæld hjalp han kompagniet med at optage et engelsk veksellaan paa 40.000 rupier i Calcutta, som skulle betales i dansk mønt i Europa. De mange ekstraudgifter i forbindelse med de høje indkøbspriser havde bevirket, at skibets medbragte kapital ikke kunne slaa til. Endelig fik Galdar selv $2\frac{1}{2}\%$ i provision for sit hverv.

Der kunne gives flere eksempler paa, at den indiske handel stadig paaførte kompagniet tab. Ved opgørelsen i 1772 viste det sig, at de indiske aktiver maatte nedskrives ganske betydeligt ialt med 48% . Værst stod det til med logen i Bengalen, hvis værdi reduceredes med $72,1\%$ ¹. Denne udvikling er baggrunden for 1772-oktrojens frigivelse af handelen paa Indien og statens endelige overtagelse af besiddelserne i 1777. Den tabgivende handel forklarer ogsaa, at man med større iver kastede sig over den kinesiske handel, hvor kompagniet kun var bebyrdet med faa faste anlæg.

2. Kinahandelen.

Handelen med europæerne var fra kinesisk side lagt i faste rammer². Kanton var den eneste havn, disse i denne periode maatte anløbe, og skibene maatte ikke ligge ud over sæsonen. De skulle gaa til Macao, hvis de blev forhindret i rettidigt at afsejle til Europa. Her maatte ogsaa de europæere opholde sig, som forblev i Kina efter sæsonens ophør (de saakaldte »overliggere«). Hvert lands kompagni havde en »bankesal« paa øen Whampoe til skibsreparationer m. v., samt et faktori i selve Kanton, som blev udlejet af det kinesiske købmandsgilde, gennem hvilket al handelen foregik: Kohonget. Dette

¹ RA., hovedbøgerne, Kompagniets Etat i Ostindien $31/12$ 1772: Ejendomme.

² Se Kay Larsen: Den danske Kinafart (1932). Der raader nogen uklarhed m. h. t. Kantons stapel for Europafarten. Engelske kilder angiver tidspunktet til 1757 (saaledes H. B. Morse: The guilds of China with an account of the gild merchant or Co-hong of Canton (1909), 68). De danske skibe anløb kun Kanton hele perioden igennem.

var stiftet i 1720 og var fra 1725 til 1771 ene om handelen med de fremmede. Det bestod af et lille antal købmænd, der samtidig over for de kinesiske regeringsmyndigheder havde ansvaret for europæerne. De maatte staa inde for, at ind- og udførselstolden til Hoppoen blev betalt, ligesom alle forespørgsler til denne høje embedsmand, der var kejserens personlige tilsynsførende med fremmedhandelen, gik gennem Kohonget, idet hver fremmed nation valgte en Hong-købmand til sponsor, d. v. s. agent eller varetager af dens interesser. Endelig eksisterede der udførlige og strenge regler for europæernes almindelige færden i Kanton by.

Det var først og fremmest the, europæerne købte hos Hongkøbmændene. Theen til Europa dyrkedes i to provinser i Kantons nærhed. Den gang som nu var det bønderne, der havde buskene i smaahaver. Her plukkedes bladene i højsommeren og blev solgt til de indenlandske købmænd, der fungerede som Kohongets opkøbere. Fra september til december førtes den tørrede the til Kanton og blev pakket hos storkøbmændene i de store thehuse, hvor de europæiske supercargoer besaa og købte varen. Af andre kinesiske varer, der købtes af europæerne, skal nævnes sagoen, silken og porcelænet.

Skibenes supercargoer havde et ansvarsfuldt hverv. Der var ikke megen kontrol med deres dispositioner i det fremmede, hvorfor kompagniet maatte være omhyggelig med, hvem det sendte ud. I begyndelsen af denne periode, da Kinahandelen var ny og saa godt som aldrig før drevei fra Danmark, anvendte Asiatisk Kompagni en del hollandske supercargoer. Senere gik man over til danske. Allerede i 1739 foretog kompagniet undersøgelse af to supercargoers dispositioner i Kina. Det viste sig, at de havde optaget laan for egen regning uden at indføre det i bøgerne, hvorfor de blev suspenderet¹. Supercargoernes ansvar blev endnu større, da man begyndte at lade nogle af dem ligge over. I 1742 traf direktionen bestemmelse om »nogle bequemme subjecters tilbageblivelse i China« for at slutte fordelagtige kontrakter om the mod forudbetaling af en del paa

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1739 ³/₁₂, pkt. 4.

regning, saaledes som andre nationer gjorde¹. Samme skete 1744, hvor syv mand blev ladt tilbage. Fra 1760 er det en fast institution. Aarsagerne hertil var flere; det kunne dels skyldes, at der ved sæsonens afslutning var the tilovers, som man ønskede at erhverve billigt til næste aars skibe, dels — og mere afgørende — at der som følge af den stadig voksende strøm af europæiske skibe til Kina opstod mangel paa the, hvorfor hver nation søgte at sikre sig det nødvendige ved kontrakter. I de første 10—15 aar af perioden kom aarlig mellem 12 til 16 europæiske skibe til Kanton, medens der i resten af tiden kom 24 til 30 skibe om aaret. Dette maatte naturligvis skabe en oget efterspørgsel, og Kohonget benyttede lejligheden til at skrue priserne i vejret, hvilket især lykkedes i sæsonen 1760, hvor en skærpet lavspolitik fra kinesisk side bevirkede, at alle de handlende nationer maatte betale i dyre domme for theen. I længden var en saadan politik dog ikke mulig, men da priserne atter faldt, havde det udviklet sig til en fast institution at lade repræsentanter for kompagniet ligge over. Yderligere spillede det for det danske kompagni en rolle, at man ved dette »overlag« sparede mandskabsrum paa skibene.

Denne prisudvikling kan nøjere følges gennem de bevarede kasse- og handelsjournaler for skibene og faktoriet i Kanton². Tabel 6 gengiver indkøbspriserne for den thesort, der købtes i størst mængde, nemlig Bohe-theen, saaledes at den overvejende pris er angivet for hvert skib, der foreligger oplysninger om, tillige med de yderpunkter, prisen bevægede sig mellem. De sidste kolonner rummer oplysninger om de laan, der især i periodens senere aar blev stiftet i forbindelse med theindkøbene.

Det fremgaar af omstaaende tabel, at man — bortset fra de første aars svingende priser — kan tale om en konstant ret jævnt voksende stigning i indkøbspriserne for Bohe-the til og med sæsonen 1754. Derpaa indtræder der et fald, som

¹ RA. Generalforsamlingsprotokol 1742 ⁵/₉, pkt. 5.

² RA. Tabel 6 giver den overvejende pris (mediantallet), der har den fordel frem for en gennemsnitspris (middeltal), at den altid repræsenterer en virkelig eksisterende pris.

Tabel 6. Kinesiske thepriser (Bohe) 1731—1772.

Sæson	Median- pris (tail pr. picul)	Spredning (tail pr. picul)	Bodmeri (tail)	Veksel (tail)	Rente	
					Bodm. %	Veksel %
1731....	11,0	10,1—13,0
1736....	14,8	13,0—17,0	3.000	..	40 à 50	..
1737....	12,5	12,0—17,0
1738....	15,0	14,5—15,7
1739....	14,2	10,5—14,5
1740....	11,7	10,1—13,6
1742....	15,0	12,0—15,6
1744....	13,0	11,8—14,2
1745....	13,8	13,2—14,5
1746....	13,8	11,0—14,5
	14,0	11,0—15,0
1747....	14,0	13,6—14,5
1748....	14,7	14,5—15,5
	14,8	14,5—15,5	20.973	..	30	..
1749....	15,6	14,6—16,0
1750....	15,6	15,4—16,0
	16,0	15,5—16,0
1751....	16,0	13,5—16,0
1752....	16,1	15,9—16,7
	16,1	15,9—16,7
	16,0	13,5—16,0
1753....	17,2	16,0—18,5
	17,2	16,0—18,5	24.000	..	34	..
1754....	16,2	15,5—18,2
1755....	15,5	15,0—17,2	14.000	..	30	..
1756....	12,5	11,5—13,6	21.000	..	25	..
1757....	12,5	10,0—12,5
1758....	12,5	8,0—13,5
1759....	15,2	14,4—16,0	2.000	15.000	30	15
	16,0	15,5—18,5	14.330	15.000	30 à 33	15
	17,2	16,8—18,0	43.410	13.980	30	15
1760....	19,5	18,9—20,4	10.544	19.374	20 à 30	15
	19,5	18,9—20,4	25.002	9.745	30	15
1761....	19,3	11,5—19,3
1762....	17,5	17,5—18,5	34.690	18.890	30—33	15—16
	18,8	12,0—18,8	46.888	11.195	23—30—32	15

Tabel 6 (fortsat).

Sæson	Median- pris (tail pr. picul)	Spredning (tail pr. picul)	Bodmeri (tail)	Veksel (tail)	Rente	
					Bodm. %	Veksel %
1763....	19,9	17,0—19,9	10.194	8.700	30	15
	16,0	12,0—19,9
	17,3	12,0—19,9	9.300	..	30 à 31	..
1764....	19,0	19,0	4.600	1.500	30	15
	19,0	16,5—19,0	ialt ca. 30.500
1765....	19,5	18,5—19,5	7.988	1.678	30 à 33	15
	18,5	18,5—19,5	6.783	2.740	30	15
1766....	17,8	15,8—18,0	..	11.250	..	15
1767....	17,0	15,5—18,3
	18,0	15,5—18,3	4.855	..	24	..
1768....	14,8	11,0—15,0	9.383	11.520	24	..
1769....	14,5	11,5—14,6
1770....	14,0	14,0—14,8	2.160	..	24	..
	14,0	14,0—16,5
1772....	13,5	12,5—14,0	ca. 7.600	20
	13,5	12,5—14,0	9.900	20

bevirker lave priser i sæsonerne 1756—1758. Med sæsonen 1759 spores en betydelig stigning, som fortsætter de følgende aar, der er præget af meget høje indkøbspriser. Det er i disse aar antallet af europæiske skibe i Kanton er blevet stort samtidig med, at Kohonget forsøger en kraftig monopolpolitik. For Danmarks vedkommende er det i denne tid, at »overlaget« blev en fast institution. Periodens sidste aar — aarene fra sæsonen 1768 og fremefter — præges derimod af et betydeligt fald i priserne.

Disse lave priser ved periodens slutning foraarsagede, at »overlaget« under den store diskussion, der opstod i forbindelse med det nye selskabs start i 1772, blev angrebet af et af medlemmerne af det gamle selskabs bestyrelse, Søren Lykke, der hævdede, at der nu ikke længere var basis for denne praksis, idet de lave thepriser var udtryk for rigelige mængder af the. Han mente tværtimod, at vinterkontrakterne fordyrede prisen

ved det forskud, man gav de kinesiske købmænd. Han hævdede, at overliggerne blev lønnet daarligt, hvorfor de tjente penge ved at optage laan i Europa mod høj rente og videre-udlaane pengene i Kina mod en endnu højere rente — altsammen til skade for kompagniet¹. Søren Lykkes paastande blev imødegaaet af Westergaard og Fritz, der ligesom Lykke begge havde opholdt sig i Kanton som supercargoer². Deres væsentligste argument var, at da de øvrige nationer ikke ville opgive at lade supercargoer ligge over i Kina, kunne Danmark heller ikke gøre det. Iøvrigt mente de, at der var knyttet store prismæssige fordele til »overlaget«, hvilket de søgte at bevise ved at opstille en oversigt udarbejdet paa grundlag af skibenes handelsjournaler. Denne oversigt er gengivet nedenfor i tabel 7. Den viser tillige de forskellige kontraktsformer. De deri nævnte vinterkontrakter omhandlede væsentlig kun Bohe-the.

Ifølge denne oversigt betalte man betydelig lavere priser for the leveret eller kontraheret om vinteren, medens skibene var borte, end for the, der blev købt i højsæsonen i november og december. Dette var ganske naturligt, eftersom kvalitetsforskellen mellem vinterthe og sommerthe var stor. Sammenligner man de danske vinterthekontrakter med det materiale, der er tilgængeligt i H. B. Morse' udgave af handelsjournalerne fra det engelske ostindiske kompagnis supercargoer i Kanton³, vil man se, at de danske købmænds dispositioner med hensyn til vinterthe ikke var ufordelagtigere end de tilsvarende engelske, hollandske og svenske kontrakter. Derimod ligger de danske priser paa the købt i højsæsonen i flere tilfælde højere end de engelske, og i modsætning til det engelske kompagni bestod

¹ Lykkes betænkning findes i »Betænkninger over Udkastet til Konventionen og nærmere Forslag desangaaende« (1772), 57-63.

² Deres imødegaaelse findes i »Grunde for den af os udkastede og derefter i det asiatiske Compagnis Generalforsamling den 3. Aug. 1772 approberede Konvention tillige med Svar paa de saakaldte Betænkninger over Udkastet« (1772), 71—84.

³ H. B. Morse: *The Chronicles of the East India Company trading to China 1635-1834*, V. Suppl. 1742—72 (1929).

Tabel 7. Kinesiske kontraktformer 1760—71.

Aar	The pakket om vinteren mod kontant	The kontraheret om vinteren		The kontraheret om vinteren med løfte om forskud ved skibenes ankomst	The kontraheret ved skibenes ankomst		The kontraheret i novbr. og decbr. uden forskud
	Pris (tail)	Pris (tail)	Heraf forskud (tail)	Pris (tail)	Pris (tail)	Heraf forskud (tail)	Pris (tail)
1760...	18,9— 20,4	.. 15	..
1761...	11,5	13,5	8	..	19,3	13	19,3
1762...	12	17,5— 18,8	14— 15	..
1763...	12—13	15	7	16	17,3— 19,9	17— 15	17
1764...	..	16,5	10	17,5	19	16	..
1765...	18,5— 19,5	16	18,5
1766...	..	15,8	8	17	18	12	..
1767...	..	15,5	10	17	18,3	14	15,5—17
1768...	11	14,6	10	15
1769...	11,6	14,5	2
1770...	..	14	6,5
1771...	..	12,5— 12,8	11

hovedparten af de danske theladninger af dyr Bohe-the, indkøbt i højsæsonen (jfr. tabellerne 6 og 7). Spørger man om grunden til, at det danske kompagni ventede med at købe sin the til den dyre sæson, hvor konkurrencen skruede prisen i vejret, kan forklaringen muligvis være den, at man ønskede saa god en kvalitet som mulig, hvorfor man ventede paa den nye høst. Men dette er sikkert ikke hele forklaringen. Handelen med the var ikke blot et spørgsmaal om kinesisk monopol, kvalitet og sæsonudbud, det var ogsaa et spørgsmaal om likvide midler. En bemærkning i handelsjournalen for skibet »Kongen af Danmark« fra 1763 er i saa henseende meget oplysende. Supercargoen skriver under dato ¹⁹/₁₁: »Vi mangler endda 11.000 tail,

som jeg endnu ej ved nogen udvej til at faa. Jeg formeener, at det er højstfornøden at skjule denne pengemangel for Chineseerne saa længe som muligt, i haab at vi længere hen i tiden, naar de engelske har gjort deres regninger vil faa assistance af samme nation¹. Dette lykkedes ogsaa. Man laante 10.194 tail paa bodmeri og 8.700 tail paa veksler². Hovedparten stammede fra englænderne i Kanton, baade folk i det ostindiske kompagnis tjeneste og private engelske handelsmænd, men ogsaa en kaptajn og supercargo fra det franske ostindiske kompagni var blandt laangiverne. Dette er et eksempel blandt mange. De laante penges beløb fremgaar af tabel 6, og det gælder for hele perioden, at hovedparten stammede fra engelsk hold. Der er saaledes en reel baggrund for det engelske ostindiske kompagnis gentagne advarsler til sine funktionærer mod at laane penge ud til fremmede nationers kaptajner og købmænd. Asiatisk Kompagnis største engelske kreditor var dog en privat englænder, George Smith, som er velkendt fra East India Company's journaler³. Det blev jævnlig befalet ham at forlade Kanton, fordi han skadede selskabets interesse, men lige saa ofte blev han taget til naade paany, takket være sine laan til kompagniet. Ogsaa de kinesiske købmænd laante Aasiatisk Kompagni penge, hvilket for eksempel var tilfældet i 1762 og 1764. Disse laan har uden tvivl været medvirkende til de høje indkøbspriser i disse to aar. Mod slutningen af perioden optræder de danske supercargoer som laangivere til kompagniet.

Det kantonske themarked var præget af mange faktorer: produktion, efterspørgsel, kvalitet, sæsonvarer o. s. v., men een af de vigtigste var nok Kohongets udbudsmonopol og de deraf følgende forsøg paa fra kinesisk side at skrue priserne i vejret. Under saadanne forhold var den køber ilde stedt, som manglede kapital. Han maatte søge at skaffe den ved bodmeri- og veksellaan til en dyr rente, han var afhængig af de andre nationers dispositioner og kom sidst i kapløbet om theen. Hong-køb-

¹ RA., *Negotiejournal for skibet »Kongen af Danmark» 1762-64.*

² Jfr. tabel 6.

³ H. B. Morse, oven for anf. skr., passim.

mændene forstod i disse tilfælde at sætte prisen i vejret. Det danske kompagnis eksempel viser, at selskabet i lighed med andre smaanationers kompagnier med mellemrum var i denne situation. Journalerne viser tillige, at de andre nationers kompagnifolk — i forbindelse med private europæere og de kinesiske købmænd — var villige til at laane penge ud, ikke mindst p. gr. a. den store rente, samt muligheden for derved at faa indtjente penge ført til Europa uden om deres eget selskab. Paa denne baggrund bliver det centrale i Søren Lykkes ovenfor omtalte kritik hans uimodsagte paavisning af supercargoernes misbrug af de dem betroede midler. I polemisk form udtrykker han det saaledes: »Efter de herrer conferentsraad Fabritius, kaptajn Elphinstons og øvriges grunde kan ingen bedre forklare, til hvad konjunkturer det henhører, at gøre sig fordel paa den maade (d. v. s. ved »overlag«) end hr. justitsraad Westergaard og hr. supercargo Fritz, hvis lokale kundskab ikke er saa gammel som min«¹. Det er under alle omstændigheder givet, at en god del af kompagniets supercargoer vendte tilbage til København som meget rige mennesker.

VIII. Varernes salg i Europa.

I det foregaaende er allerede nævnt nogle af de varer, kompagniet købte og hjemførte fra Østen. Fra Kina bestod hovedmassen kvantitativt som værdimæssigt af the. Den dominerende sort var Bohe-theen, en grov, billig the, men ogsaa af den saakaldte Congo-the blev der gjort betydelige indkøb. De øvrige thesorter, som Pecco, Ziou-Zioung, Patri Ziou-Zioung, Songlo, Heysan, Heysan Schin, Bing m. fl., var alle af en dyrere og finere kvalitet. Ved siden af theen indkøbtes en række »styr-

¹ »Oplysning om Betænkningerne, som Justitsraad Westergaard og Supercargo Fritz have meddelt« (1773), 76. I samme skrift paastaar Lykke, at Fritz har tilegnet sig 40.333 rd. som supercargo. I øvrigt figurerer i et dødsbo fra et af det engelske kompagnis læger fra 1771 som kreditor en kaptajn Wm. Elphinstone med et beløb af £ 4.105 (H. B. Morse, anf. skr., 162).

tende varer« (medicinalvarer): sago, radix china, gallanga, rabarber, stern annis, borax og tutenage. Som den tredje vigtigste post fulgte de kinesiske silketøjer: poesie damast, meubel damast, pour de soye, sattyner, pequins, nanquins etc. Ogsaa en del lakerede sager blev indkøbt: bakker, toiletdaaser m. v. Endelig rummede ladningen altid noget porcelain, lige fra store og kostbare stel til almindelige glas og kopper. Transportmæssigt voldte porcelænet ofte store kvaler, fordi det var skørt og tog megen plads op i skibene. De indiske varer talte blandt grovvarerne: salpeter og kaliaturtræ. Blandt krydderierne maa nævnes: peber, kardemomme, kanel, arrak m. v. Bomuldsstoffer og kattuner spillede ogsaa en stor rolle, først og fremmest de to hovedsorter pano comprido og salempuris. Hertil utallige variationer: pano canari camis, pano camis, murri, murri maderpock, durias, betilles de tanjour, suckerdon, uttisal m. m. Disse sorter blev videreføret i Europa; færdig til brug var derimod de rigt varierede tørklæder. Hele denne brogede samling blev ved hjemkomsten solgt paa auktioner, hvis udfald var en væsentlig rettesnor for udredningernes omfang.

Det er vanskeligt at anføre de nøjagtige auktionspriser for hele perioden, men udviklingen kan dog følges i store træk gennem det bevarede materiale. Saaledes var selve starten ugunstig for Kinahandelens vedkommende. Themarkedets priser var lave, og kompagniet maatte selv opkøbe et parti af varen for at holde prisen paa 3 mk. pundet. Denne tilbageholdelsespolitik var auktionærerne imod. Da auktionen i 1734 over de ostindiske varer mod forventning ikke gav høje priser, og direktionen derfor gentog denne politik samtidig med, at man sendte et lille parti varer til Hamburg og Amsterdam »for desto bedre at gøre varernes bonitet bekendt«, opstillede en stor gruppe auktionærer som en betingelse for deres videre deltagelse i den ostindiske handel, at de hjembragte varer straks blev solgt og en repartition fandt sted¹. Som helhed kom de første aar til at præges af gode priser for de kinesiske varer, men mindre gode for de indiske. Det maa ses som en følge heraf,

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1734 25/6.

at man fra 1740 begynder at udsende to skibe aarlig til Kanton. Omkring 1744 bedres imidlertid forholdene for de indiske varer, de lavere priser ophører og 1744—45 udsendes for første gang siden starten fire skibe til Trankebar. Samtidig stimuleres Kinahandelen ved at lave indkøbspriser i Kanton (se tabel 16). Det anføres i 1752, at Kinaauktionerne giver meget fordelagtige priser, og betragter man den grafiske oversigt over værdien af udsendte ladninger, vil man se, at gennemsnittet for femaaret 1747—51 er periodens næsthøjeste. De gode konjunkturer fik dog en ende; paa auktionerne i 1754 begyndte direktionen atter at holde de ostindiske kattuner tilbage ved selv at opkøbe dem og saaledes søge prisen holdt. Da fremgangsmaaden i første omgang viste sig heldig, lød der ikke denne gang indvendinger fra interessenterne¹. De dalende priser ramte i 1755 ogsaa theen, men kun kortvarigt for denne vares vedkommende, idet allerede det følgende aar viste en opadgaaende tendens. Derimod er resten af perioden fyldt med klager over de indiske varers slette kvaliteter, der sikkert har været en medvirkende aarsag til de lave priser. Som tidligere nævnt var det kolonierne, der svigtede, og der findes eksempler paa, at ostindiske skibe fra Trankebar er fortsat til Kina i tilfælde af, at der ingen returvarer var at faa i Indien. De kinesiske auktionspriser er kendt i tiden 1756—1770 og gengives nedenfor i tabel 8².

Det fremgaar heraf, at priserne i begyndelsen af 1760'erne var høje, hvilket uden tvivl hænger sammen med Syvaarskrigen. I overensstemmelse hermed har vi det andet og største højdepunkt i udredningerne i femaaret 1762—66, (jfr. den grafiske oversigt s. 360.).

Auktionspriserne maa ses i relation til indkøbspriserne i det fremmede. Allerede 1733 regnede selskabets direktion ud, at man for de kinesiske varers vedkommende tjente mest paa

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1754 ¹⁶/₁₀.

² Efter Statsjournalen (1770), 64 og Københavns Adresse Kontor (1761 ²⁶/₁₀, no. 81), 644—45 (kun priserne fra 1756—61). Sml. M. L. Nathanson: Danmarks National- og Statshusholdning (1836), 447 note.

Tabel 8. Kinesiske auktionspriser 1756—70.

	The Bohe Sk. pr. pd.	The Congo Sk. pr. pd.	The Heysan Sk. pr. pd.	Sago Sk. pr. pd.	Radix China Sk. pr. pd.	Gallanga Sk. pr. pd.	Rabarber Sk. pr. f.d.	Borax Sk. pr. pd.	Tuttlenage Sk. pr. pd.	Nankins sk. pr. 100 stk.
1756.....	36 -10	39 -104	96-120	32 -36	6,5-6,7	5 -5,2	96-112	63-72	..	102-219
1757.....	37 -10	72 -104	106-124	21 -30	7,7	3 -5	74-110	62-67	9 - 9,5	108-144
1758.....	54 -61	68 -104	120-133	27,5-28	8 -8,2	5 -6	96-128	..	11,2-11,7	112-176
1759.....	41 -62	45 - 80	168-208	32,2-36,5	4,2-4,5	2,5-3	36-104	64	9,2- 9,7	120-176
1760.....	41 -16,7	72 -108	216-256	25,2-27,4	4,2-5	3,5-4,2	84-104	59-63	8 - 9	132
1761.....	52 -56	127	120-168	35 -37	4,5-5	3 -3,2	120-168	62-67	8,2- 8,5	128-168
1762.....	72,5	70 - 94	..	41,5	7,2	2,7	260	..	9	..
1763.....	50 -53	83 -102	..	27 -25	4,5-5	2,5-3	136-176	60	9,7	..
1764.....	43 -45	28 -36	4 -4,7	2 -2,5	208-240	72	10 -11,7	..
1765.....	40,7-42,5	25,5-28,5	4,7-6	3,5	256-303	83-99	10,7-11	..
1766.....	41 -43	27	4,2	..	192	80
1767.....	37	35 -38	3,5-5	4	144-185	76-80	11,5-12	..
1768.....	37,2	73,5-102	..	28,5	3 -3,5	..	122-144	62-72	10 -10,7	..
1769.....	37 -44,5	32	3	5	96	60	13	..
1770.....	32 -34,5	45 - 64	..	30 -34,5	2,5-2,7	..	48- 64	62-64

theerne og drogerierne, nemlig en 200—300 $\%$, medens de i indkøb dyrere varer gav mindre fortjeneste, saaledes silken 71 $\%$, radix china, gallanga 8—9 $\%$, og porcelænet kun 2—3 $\%$ ¹. Denne opfattelse holdt sig perioden igennem.

Fra omkring 1756 har man bevaret en oversigt, hvori fortjenesten er udregnet for de forskellige varegrupperes vedkommende paa grundlag af indkøbspriserne i Kina og auktionspriserne i København. Man synes ikke ved udarbejdelsen at have regnet med transportomkostninger, endstige med de betydelige ekstraudgifter der løb paa, naar dele af ladningerne blev anskaffet ved hjælp af laante penge, hvilket ofte var tilfældet. De anførte fortjenesteprocenter i efterfølgende tabel 9 maa derfor tages med store forbehold, hvilket ikke forhindrer, at de som relativt betragtet kan være værdifulde².

Tabel 9. Fortjenesten paa de kinesiske og ostindiske varer (o. 1756).

Varens Art	Maal	Indkøbspris		Auktionspriser			Fortjeneste		
		Rd.	Mk. Sk.	(Højeste)		(Laveste)		(Lavest)	(Højest)
				Rd.	Mk. Sk.	Rd.	Mk. Sk.	%	%
The Bohe									
i store kister.....	pr. pd.	1	3,8	2	11	2	15	117	135
i smaa kister.....	—	1	3,8	2	6	2	13	92	125
The Congo.....	—	2	1,3	3	6	3	12	62	82
The Ziou Zioung....	—	3	10,6	4	12	1	2 7	29	129
The Pecco.....	—	2		4	2	5	13	106	191
The Songlo.....	—	1	13	3	12	5	11	107	179
The Bing.....	—	2	1,3	5		1	4 10	143	415
Sago.....	—		7	2		2	3,5	357	407
Radix China.....	—		1,8		5,2		7,5	190	311
Gallanga.....	—		1,8		4,2		7,6	133	325
Rabarber.....	—	1	14	4		2	3 14	113	745
Puddersukker.....	—		4,8		10,2		13	110	171
Poesies damast.....	pr. stk.	14	4	18		24		24	64

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1733 ³⁰/₁.

² RA., Esmarck I, no. 26 og 94.

Tabel 9 (fortsat).

Varens art	Maal	Indkøbs- pris		Auktionspriser			For- tjeneste		
		Rd.	Mk. Sk.	(Laveste)		(Højeste)		(La- vest) %	(Høj- est) %
				Rd.	Mk. Sk.	Rd.	Mk. Sk.		
Meubel damast	—	15	2	21		26		38	70
Pequins									
sribede	—	12		17	1	26		43	117
plettede	—	9	2	10		13		8	39
Spølkum	—		5		10,5	1	9,2	100	400
Kaffekop	—		11		9	1	8	÷18	118
Thekop	—		4		4,7		10,5	18	163
Smaanips	—		0,2		2		3	400	1100
<i>Ostindiske Varer:</i>									
Salpeter	100 pd.	5	2 6	10	3	11	1 15	96	110
Kaliaturtræ	—	1	3 6	4	11	4	1 3	134	169
Peber	1 pd.		14	1	9,1	1	10	79	86
Pano Comprido									
ordn. st.	pr. stk.	1	4 10,5	2	1 12	2	2	41	43
8 Cals	—	2	6,2			3	3	..	46
9 -	—	2	3 2			3	1 15	..	32
12 -	—	3	1 9,5			4	1 7	..	45
Pano Canari Camis . .	—	2	3 0,2	3	2 8	3	3 3	40	44
Pano Camis	—	2	3 6,3	3	8	3	15	26	29
Murri	—	2	1 14,5	2	3 15	2	5 14	11	29
Murri Maderpack . . .	—	1	5			2	2 8	..	44
Durias	—	2	2 6,5	2	5 4	3		15	30
Tørklæder	—		14,5	1	3,2	1	13,2	32	101
Soot Romals	—		9,5	1	0,5	1	0,7	73	75

Priserne viser en meget stor forskel i fortjenesten paa Kina-
varer og Ostindienvarer og gør det forstaaeligt, at kompagniet
anvendte størstedelen af sin kapital paa Kanton. Det fremgaar
iøvrigt, at der er varer, hvor fortjenesten er meget varierende,
saaledes de finere thesorter samt de meget nuancerede porce-
lainer og indiske tørklæder, medens omvendt fortjenesten paa

de almindelige thesorter, salpeter, peber og visse af de indiske kattuner ikke udviser større udsving¹.

Hvem købte varerne paa auktionerne? I kompagniets negotiehovedbøger for aarene 1734—36 findes nogle oversigter over køberne paa disse aars auktioner, hvorefter man kan udregne, hvor meget hver enkelt køber har købt for; derimod oplyses der intet om, hvilke varer det er, kompagniet har solgt. En bearbejdelse af dette materiale viser, at det har drejet sig om et lille khentel, der har tegnet sig for den overvejende del af varerne. Saaledes sælges der paa en auktion i 1735 over skibet »Slesvig«s ladning varer til et samlet beløb af 544.031 rd., der fordeles paa 230 købere. Af dette køberklientel erhverver de 18.3 % sig over tre fjerdedele af varernes beløb, nemlig nøjagtig 76.2 %. Den største af disse storftagere er Desmercières, derefter følger Mikael Fabritius, Jost v. Hemert, Michael Grøn, Fr. Holmsted, Jost Fabritius, Guillaume de Brouwer, Anthony Westken, Peter Brounet og Chr. Fæddersen. Blandt de mindre købere optræder geheimeraad Raben, Chr. Ludvig v. Plessen, grev Danneskjold Laurvig og Thomas Bartholin². Dette indtryk af nogle faa storftagere bekræftes, naar vi naar frem til 1750'erne, fra hvilken tid nogle af kompagniets auktionsprotokoller er bevarede. De efterfølgende tabeller er udarbejdet paa grundlag af disse bevarede protokoller³. Hovedtabellerne (A) illustrerer

¹ Den lave fortjeneste paa de kinesiske silketøjer, som ogsaa fremgaar af tabel 9, bevirkede, at kompagniet i 1769 holdt op med at købe disse returvarer, RA., Generalforsamlingsprotokol 1769 ⁷/₁₁, pkt. 7.

² RA., Negotie Hovedbogen 1735 ³¹/₁₂.

³ Auktionsprotokollerne findes i RA., D. Kanc., Esmarck'ske arkiv-aflevering, 1753—57, Geheimeraad A. G. Moltkes eksemplarer af auktionsprotokoller over bortsolgte ladninger fra det asiatiske kompagnis skibe (i det flg. cit. Esmarck II). Auktionsprotokollerne viser, at de enkelte varer blev udbudt efter numre, hvert nummer omfattende den enhed, varen solgtes i (f. eks. 1 kiste the). Man udbød kun et nummer af gangen, hvorpaa køberens navn og prisen noteredes ud for nummeret. Denne praksis, der gør disse protokoller til et tungt bearbejdeligt stof, søgte direktionen i 1751 forgæves at ændre; jfr. RA., Generalforsamlingsprotokol 1751 ²⁵/₈, pkt. 10.

forholdet mellem købernes aftagne kvanta ved hver auktion saaledes, at den øverste kolonne angiver, hvor mange købere der aftog mere end gennemsnittet pr. køber, medens nederste kolonne angiver antallet af købere, der laa paa gennemsnittet og derunder. Bitabellerne angiver navnene paa de fem største aftagere og deres andel for samtlige auktioner. Tabel 10 omhandler salpeter og tabel 11 indiske tørklæder.

Tabel 10 a. Salpeter-auktioner 1753—56.

	1753 ¹⁸ / ₇		1754 ²¹ / ₈		1755 ⁷ / ₄		1755 ²³ / ₇		1756 ¹³ / ₉	
	An-tal kø-bere	Kvanta pd.	An-tal kø-bere	Kvanta pd.	An-tal kø-bere	Kvanta pd.	An-tal kø-bere	Kvanta pd.	An-tal kø-bere	Kvanta pd.
Over gen-nemsnit..	2	150.000	2	53.000	5	204.000	4	267.000	3	176.300
Gennemsnit og derund.	7	54.000	2	12.000	9	99.000	9	90.500	14	85.200
Ialt...	9	204.000	4	65.000	14	303.000	13	357.500	17	261.500

Tabel 10 b.

Fabritius & Wewer.....	346.000
v. Hemert.....	165.000
J. Birck.....	97.000
Iselin.....	79.000
Klöcker.....	56.000

Tabel 11 a. Auktioner over ostindiske tørklæder 1753—55.

	1753 ¹⁸ / ₇		1754 ²¹ / ₈		1755 ²³ / ₇		1755 ²³ / ₇	
	An-tal kø-bere	Kvanta stk.	An-tal kø-bere	Kvanta stk.	An-tal kø-bere	Kvanta stk.	An-tal kø-bere	Kvanta stk.
Over Gennem-snit.....	6	35.180	5	16.960	5	12.000	3	22.500
Gennemsnit og derunder ...	22	15.246	14	7.053	11	3.400	9	4.200
Ialt...	28	50.426	19	24.013	16	15.400	12	26.700

Tabel 11 b.

Fabritius & Wewer.....	26.560
Lyhne.....	12.100
Iselin.....	11.400
Fröchen.....	7.700
Gram.....	6.600
Vestindisk Komp.	6.000

En tilsvarende gennemgang af de andre ostindiske varer viser samme billede, blot kan navnene paa storaftagerne skifte; saaledes optræder Niels Schiøtt, Meyer Moses, Borre & Fenger samt Skibsted & Beck blandt de 5 største aftagere af kaliaturtræ, medens Esmarck, Becker & Glerup er blandt storaftagerne af peber, og Holmsted og Lazarus Levy blandt opkøberne af pano comprido. For de ostindiske tekstiler gælder det som helhed, at der blandt de mindre købere er en del jøder, idet disse foruden at give sig af med pengehandel ogsaa specialiserede sig i tekstiler, særlig ostindiske.

Tabel 12 analyserer auktionerne over Bohe-theen, grundstammen i kompagnihandelen¹.

Atter optræder de faa storaftagere, og paany er det de kendte navne. Jo større de udbudte kvanta er, jo mere udpræget bliver

Tabel 12 a. Auktionerne over Bohe-the 1754—60.

	1754 ¹¹ / ₉		1755 ¹⁷ / ₉		1756 ¹⁷ / ₃		1756 ²² / ₉		1757 ¹¹ / ₅		1760 ¹ / ₉	
	An- tal kø- bere	Kvan- ta kister	An- tal kø- bere	Kvan- ta kister	An- tal kø- bere	Kvan- ta kister	An- tal kø- bere	Kvan- ta kister	An- tal kø- bere	Kvan- ta kister	An- tal kø- bere	Kvan- ta kister
ver gen- nemsnit ..	6	120	20	1.628	10	60	22	1.051	9	777	22	4.731
ennemsnit og derund.	10	50	65	577	12	14	62	527	31	223	90	1.363
Ialt...	16	170	85	2.205	22	74	84	1.578	40	1.000	112	6.090

¹ Auktionen 1760 ¹/₉, findes i Københavns Adresse Kontor (1760 ¹/₉), 484.

Tabel 12 b.

Fabritius & Wewer	1.914
Iselin	1.043
Conrad Fabritius	636
J. & D. Brown	620
v. Hemert	308
v. Hurck	247

skellet mellem stor- og lilleaftager. Et gennemsnit for Bohe-
theen viser, at 23 % af køberne aftog 74 % af varerne.

Hovedparten af disse auktionsvarer blev videresolgt til
udlandet. I følge oktrojen gjaldt det, at alle varer, der inden
9 maaneder efter auktionsdagen atter udførtes, kun belastedes
med 1 % told, hvorimod de varer, der forblev i landet eller
ikke inden 9 maaneder var exporterede, maatte betale 2½ %
told. Fra 1734—52 solgtes paa kompagniets auktioner over
kinesiske varer for i alt 11.994.221 rd., hvoraf de 77 % reex-
porteredes, medens de 23 % forblev i landet. I den følgende
periode fra 1753—70 steg beløbet til 16.806.816 rd. med en re-
export paa 81 % og kun 19 % til Danmark. De tilsvarende tal
for de ostindiske auktioner er 1734—52: 4.799.251 rd., hvoraf
de 78 % reexporteredes og de 22 % forbliver i landet, og fra
1753—70: 5.944.902 rd. med 71 % re-export og 29 % til Dan-
mark¹. Denne store export til udlandet er foregaaet gennem
de københavnske storkøbmænd, der, som det fremgaar af det
foregaaende, var hovedaftagerne paa auktionerne. Det er der-
imod vanskeligere at paavise, hvor varerne til udlandet gik
hen. Fra 1754 er bevaret en specifikation over nogle af de udførte
varers værdi, samt firmaerne, der solgte dem, og hvor de solgtes
til. Herefter har Becker & Glerup sendt for 7.760 rd. til Ostende
og for 475 rd. til Königsberg, Niels Borup for 1.000 rd. til
Lübeck og Brown & Godenius for 250 rd. til Dunquerque. Tal-
lene er imidlertid smaa og kan kun give fingerpeg². Tabel 11 b
viser det vestindiske kompagni som opkøber af ostindiske

¹ Det kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., no. 793 b, jfr. s. 360, n. 1.

² RA., Esmarck II, no. 84, 1754 ¹²/₁₀-¹⁸/₁₀.

kattuner, og vi ved fra andre kilder, at der fandt en export sted til de vestindiske kolonier. Dette fremgaar saaledes af det vestindisk-guineiske kompagnis negotiejournaler, hvor man kan følge kompagniets aarlige indkøb af indiske tøjer. I nogle tilfælde købes de paa Asiatisk Kompagnis auktioner, men hyppigere hos de københavnske storkøbmænd: Fr. Holmsted, Gregorius Klaumann, Michael Fabritius, Wasservall & Boës, Fr. Faddesen m. fl.¹ En del af varerne maa endvidere være gaaet til Holland. Fra 1754 findes bevaret en dødsboopgørelse vedrørende Jan Arnold van Orsoj — et medlem af det tidligere nævnte bankierfirma — hvori figurerer som debitorer en række kendte københavnske købmænd samt Asiatisk Kompagni og vestindisk-guineiske kompagni. Men desuden er indført en speciel konto: »Thee-bohe van Copenhage de Nostre Conte« paa i alt: 9.863 gylden, ligesom konti for ladningsandele i næsten alle Asiatisk Kompagnis skibe. Paa kreditsiden fremgaar det, at Jan Arnold van Orsoj skylder U. F. Edinger 1.371 gylden for leverede varer². I en senere opgivelse over Christian van Orsoj's ejendom — en saakaldt »inventarisse« — fra 1766 anføres under rubrikken »købmandsvarer« forskellige kinesiske og indiske varer fra København, bl. a. pano comprido og salempuris tilhørende Asiatisk Kompagni, og borax tilhørende R. Iselin & Co.³ Det maa ogsaa antages, at en meget stor del af varerne — vel nok den største — er re-exporteret af de københavnske købmænd til Tyskland og Østersøomraadet⁴. Mangelen paa private danske købmandsarkiver i 18. aarh. hindrer os i at verificere en saadan formodning, men

¹ RA., Vestindisk-guineisk Kompagnis Negotie hovedjournaler 1735 16/4, 15/12, 21/12, 1736 20/3, 17/4, 31/12, 1737 22/6, 13/6, 27/11, 31/12, 1738 23/9, 11/12, 17/12, 31/12 o. s. fr., jfr. ogsaa Petrie's førnævnte beretning, s. 375, n. 1.

² Not. Arch. Amsterdam, 10.755 (Sal. Dorper), acte 865, 1754 25/7.

³ Not. Arch. Amsterdam, 10.827 (Sal. Dorper), acte 650, 1766 26/5.

⁴ Jfr. M. L. Nathanson: Danmarks National- og Statshusholdning (1836), 417, hvor det anføres, at store dele gik over Lübeck til Tyskland, og andre store mængder til Østersøhavnene og Holland. I samme skrift (395) omtales den indenlandske handel, hvorefter betydelige kvanta fra hovedstaden sendtes til de danske provinsstæder, hertugdømmerne og

det kan nævnes, at de store indkøb af the i 1760'erne sker med henblik paa det tyske marked. Det hedder saaledes i handelsjournalen for skibet »Kongen af Danmark« under dato $28/10$ 1763 »endnu et par aar kan man haabe, at theen vil blive vel betalt hjemme, saasom der Gud være lovet er fred i Europa, og hele Tyskland fattes og vil have the«¹. Fra 1766 foreligger en skrivelse fra Bernstorff til kompagniets direktion, der kunne tyde paa export til Schweiz². Transithandelens store omfang fremgaar iøvrigt deraf, at den i aarene 1763—69 laa betydelig højere end kongerigets øvrige udførsel af indenlandske — herunder vestindiske — produkter³.

IX. Kredit og varesalg.

Tilbage staar endelig at behandle spørgsmaalet om betalingen af auktionsvarerne. Det afgørende var her, hvor langt kompagniet kunne strække sig i sin kreditydelse over for køberne, saavel hvad tiden som sikkerheden angik. Den prompte betaling gav rabat (4 % paa beløb over 500 rd.), og tidsfristen var her 14 dage, hvilket i 1735 blev udvidet til 4 uger. Samme aar blev det bestemt, at konnossementer i betaling skulle

Norge, hvor de fortrængte mange tyske, franske og engelske varer, som man tidligere havde forskrevet fra Hamburg og Lübeck.

I denne forbindelse kan nævnes en sag mellem det slesvigske kræmmerkompagni og amtsforvalter Schildknecht angaaende privilegier for den paa Asiatisk Kompagnis auktioner købte the (RA., Kom. kol. Div. sager det ostindiske Kompagni vedkommende 1746—48, 1748 $11/7$). Endelig nævner Pontoppidan, at de andre handelskompagnier udsendte en del ostindiske varer, saaledes det vestindiske og det alm. handelskompagni (Oeconomisk Balance (1759), 101 og 105).

¹ RA., Negotie journal for skibet »Kongen af Danmark« 1762—64, 1763 $28/10$.

² RA., Komp. Arkiv, »Diverse Dokumenter«. Brevet er dateret 1766 $13/10$, og Bernstorff giver heri meddelse om et i Genève fornylig dannet societet, der er interesseret i bengalske varer, hvorfor han anmoder kompagniet om at informere ham om de kommende auktioner.

³ Jul. Schovelin, anf. skr., I, 235 samt tavle 1.

noteres paa eget eller ejers navn¹. Den egentlige ordning af kreditspørgsmaalet skete ved konventionsændringen i 1743. Det blev her som et hovedprincip fastslaaet, at bestemmelserne »bør ikke holdes stricte ej heller overses«. Man ville med andre ord gerne give køberne god kredit uden dog at løbe for stor en risiko. Det blev nøjere fastsat, at man ville modtage rede penge, konnossementer paa det skib, hvis varer solgtes, accepterede veksler paa København med 2 maaneders løbetid, ditto paa Hamburg med en løbetid paa 2 à 3 maaneder dog, at disse veksler kun kunne gælde for betaling af halvdelen af købesummen, samt til den kurs direktionen fastsatte; 1768 blev denne klausul til et krav om, at to trediedel af købesummen skulle erlægges i veksler, hvilket maa ses som et led i bestræbelserne for at hindre en høj sølvkurs. Endvidere blev det i 1743 bestemt, at man ville modtage vekselobligationer, aktiebrev og konnossementer paa andre skibe i kompagniet, aktiebrev i banken og panteobligationer dog, at der for denne sidste gruppes vedkommende medfulgte vedkommendes panteforskrivning, og panterne skulle indfries senest 3 maaneder efter auktionen². Der blev saaledes aabnet mulighed for at faa de købte varer udleveret mod passende sikkerhed, der senest 3 maaneder efter købet skulle indfries. Et er imidlertid de regler man opstiller, et andet de faktiske forhold. De nærmest følgende aar efter 1743 viste, at direktionen ikke var i stand til at yde den stipulerede kredit, da kompagniet straks maatte have beløbene ind til sine mange udgifter. Dette blev ikke uden indflydelse paa auktionernes forløb, idet købernes ivrighed viste sig at være afhængig af kreditydelsen. I 1748 ordnedes forholdene paa ny. Betalingen skulle for fremtiden erlægges i banken, hvor de købende imod recipisse deponerede deres auktionsregning, enten hele beløbet, eller saa meget, som de ville have varer for. Naar denne recipisse blev forevist direktionen meddeltes der den købende en anvisning paa pakhusskriveren, der da udleverede varerne. Samme fremgangsmaade gjaldt overfor

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1735 ²⁶/₃.

² Ibidem 1743 ²⁴/₇, ¹⁹/₈ og 1768 ¹²/₁₀.

de købere, der paa kort tid ønskede varerne imod hypoteker. Endelig ville kompagniet betragte løbende vekslers paa 4 à 6 uger for kontant betaling, og banken gav tilsagn om at antage dem som saadan¹. Dette nøje samarbejde mellem kompagni og bank er karakteristisk og aabner vide perspektiver, naar man ved, at det er de samme interesser, der dominerer i banken, i kompagniledelsen og som hovedaftagere paa auktionerne. Til at begynde med fralagde direktionen sig ethvert ansvar for den nye praksis, idet den det følgende aar erklærede: »Vi vil ikke staa til noget ansvar om noget misligt maatte indløbe med hensyn til vekslers, der er accepterede og saa ikke betales paa grund af mange omstændigheder«. Generalforsamlingen fritog dem for alt ansvar, men udnævnte 2 hovedparticipanter til at bistaa ved hypotekernes og vekslernes modtagelse². Denne sikringsforanstaltning maatte imidlertid blive ganske afhængig af de mænd, der blev udnævnt, hvilket med al klarhed fremgik af den skildring og kritik, etatsraad Friis gav i et brev, der 1758 stiledes til kompagniets præsident³.

Friis anker heri over, at direktionen repræsenteret ved Fabritius og Wewer ikke personlig øver kontrol, men nøjes med at give bogholderen en liste over de panter, han maa modtage samt til hvilke kurser. Da Friis sammenkaldte ledelsen til en gennemgang af denne liste, kom det til et alvorligt opgør mellem ham og hovedparticipanten Iselin angaaende konnossementer, der ikke tilhørte den pantsættende. Friis hævdede, at saadanne i overensstemmelse med vedtægterne skulle bære en paategnelse om, at ejeren tillod ihændehaveren at anvende dem som pant, hvilket Iselin skarpt protesterede imod og opfattede det som en chikane mod sig og Wewer, der var de eneste, som benyttede saadanne konnossementer som pant. Hertil anførte Friis yderligere, »at disse konnossementer er endnu mindre gyldige, naar de, som det nu sker, aar og dag henligger, da de til sidst ikke er af nogen værdi, om de endog staa paa ved-

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1748 ¹⁰/₉.

² Ibidem 1749 ¹²/₈.

³ RA., Esmarck I, no. 52, 1758 ⁹/₉.

kommende debtors egen navn og denne virkelig tilhører. Thi at de er tilladt at antages er aldrig i anden henseende, end naar auktionskonditionerne efterleves, og de i rette tid igen indløses, som jo ikke sker, hvorover kasserer Daldorph sig og for mig haver beklaget«. Men ikke nok hermed. Ved selv at møde op paa auktionen oplevede Friis hvilke bryderier, bogholderen havde med køberne, idet disse søgte at give andre panter, end de i listen fastsatte. Saaledes blev han vidne til et voldsomt opgør mellem bogholder Bornowski og købmanden Ryberg, hvorunder de kom i en saadan heftig ordstrid, »at de nær havde faaet hverandre ved hovedet«. Friis traadte da til og forklarede Ryberg, at bogholderen var i sin gode ret, idet han handlede efter direktionens instruks for panter. Ryberg slog sig straks til taals, gik over til sin medkompagnon Thygesen og kom tilbage med andre aktier og konnossementer. Da der blandt disse var eet, der ikke var i orden, gik han paany bort og kom tilbage med et gyldigt. Scenen er meget talende og uden tvivl et udtryk for den egentlige praksis. Da Friis bebrejder Iselin, at der aldrig er nogen af ledelsen, der møder op til kontrol, faar han det karakteristiske svar, at Iselin »ikke fandt dette saa højt nødig, som det ved bogholderen kunne forrettes, over alt var det ikke hans lejlighed, ikke heller gjorde han det, om de ellers ville give ham 1000 rd. om aaret, da han ikke ville spilde sin tid fra sine andre affærer«. Efter disse sine oplevelser mente Friis, at man paany burde ordne auktionsforholdene, eventuelt skulle generalprokurøren lave et reglement. Det lykkedes stor-købmændene at faa dette forhindret, og efter Friis' afgang i 1761 som direktør er der paany stille om auktionerne.

Det var naturligvis vanskeligt at træffe det rette forhold ved kreditydelsen. De af Friis skildrede forhold viser den ene yderlighed, ved auktionerne i 1754, 1755, 1769 og 1770 saa man den anden, da kompagniet som følge af de stramme auktionskonditioner havde svært ved at finde købere til sine varer¹.

¹ Jfr. »Grunde for den af os udkastede og der efter i det asiatiske Kompagnis Generalforsamling ³/₈ 1772 approberede Konvention, tilligemed Svar paa de saakaldte Betænkninger over Udkastet« (1772), 62.

Som helhed prægedes de sidste aar dog af en vidtgaende kreditgivning paa dette omraade som følge af hvilken, kompagniet i 1772 havde 3—400.000 rd. udestaaende hos købmændene i København fra de forrige aars auktioner¹. Denne praksis nedfældede sig forøvrigt i den nye konvention, der gav meget løse regler for kreditten, hvilket uden resultat blev kritiseret af den afgaaede direktion.

X. Slutning.

Etatsraad Friis indskrænkede sig ikke blot til kritik af sølvleverancerne og kreditgivningen i forbindelse med kompagniets auktioner. Under indtryk af skibsuheld og et daarligt guvernement i Indien henvendte han sig i begyndelsen af 1750'erne til selskabets nye præsident A. G. Moltke og foreslog en reorganisation af kompagniet². Det centrale i Friis' nyordningsforslag var, at købmændenes dominerende indflydelse skulle stækkes, hvilket kunne ske dels ved at indskrænke deres tal i direktionen, dels ved en bestemmelse om, at ingen direktør maatte være leverandør til kompagniet. Ved disse i sandhed revolutionerende bestemmelser ville han raade bod paa kompagniets vanskeligheder, der kun i ringe grad bekymrede ledelsen, der ifølge Friis' mening bestod af mænd, der paa een gang var direktører, købmænd, leverandører og bodmerister og som vidste at holde sig skadesløse paa anden vis. Der kom ikke noget ud af dette forslag, men det svar, den siddende direktion gav, var saare typisk. Det hed heri: »Wo waren bei der Errichtung der Compagnie in den Copenhagenschen Ringmauern so grosse Capitalisten und bemittelte Kaufleute, die mit keinen Livrancen oder Commissionen abgaben, und der Compagnie ohne mit asiatischen Wahren zu handeln dienen wolten?»³.

¹ Jfr. »Betænkning over Udkastet til den nye Konvention og nærmere Forslag desangaaende« (1772).

² RA., Esmarek I, no. 51, 1753 ²⁵/₆, samt no. 16-21 og 30.

³ RA., Esmarek I, no. 31. Samtidig udsendes sikkert paa direktionens foranledning en beskrivelse af kompagniets heldige trivsel (Mercure Danios

Otto Thott gav i 1735 i sine »Uforgribelige Tanker« en skildring af den ideale købmand saaledes som han — i modsætning til kræmmeren — skulle virke under den nye merkantillistiske æra: paa een gang handelsmand, vekselerer og bankier skulle han føre direktionen for sine mindre forretningskyndige medinteressenter — embedsmænd og godsejere — og spænde over et stort virkefelt, der ogsaa maatte omfatte den indenlandske industri¹. Det var netop købmænd af denne type, der blev de toneangivende indenfor Asiatisk Kompagni. Men i dette deres mangesidige virke laa tillige forklaringen paa, at de betragtede kompagniet som et led i deres egen forretning, ikke som et selskab, hvis velfærd de skulle tjene for selskabets egen skyld. Det er denne indstilling, der med al tydelighed lyser ud af det ovenfor citerede svar til etatsraad Friis, og det var den samme indstilling, der fik Iselin til at erklære, at om man saa gav ham 1.000 rd. om aaret, ville han ikke spille sin tid med at kontrollere panter, dertil havde han andet at gøre. Oppositionen havde uden tvivl ret i sin paaavisning af de misbrug, der derved fandt sted, men den evnede ikke at ændre noget, fordi storkøbmændene repræsenterede kapitalen og forbindelserne i ud- og indland. Dette viste sig ved assurancer, skibskøb, leverancer og auktioner, og det traadte klart frem i forbindelsen med den i 1736 stiftede bank. Disse interesser havde i periodens begyndelse statens hjælp nødvendig, de mange privilegier gavnede i en fattig tid. At man samtidig maatte paatage sig forpligtelser vedrørende kolonierne i Indien kunne ikke ændres og følte utvivlsomt som en byrde. Man koncentrerede sig om Kina-handelen og appellerede iøvrigt ved enhver lejlighed til statsmagten om hjælp i form af skibe og soldater. Da kolonierne endelig var ganske forgældede, var det de store købmænd, der

(decbr. 1753), findes gengivet hos Holberg, Danmarks Stat (3. udg.), 648 ff og hos Thaarup, anf. skr., 44—49).

¹ RA., Otto Thott: »Allerunderdanigste uforgribelige Tanker om Kommerciens Tilstand og Opkomst« ²¹/₁₂ 1735, kopi i Kom. kol. Jfr. J. O. Bro-Jørgensen, Grosserer-Societetets Oprettelse, i Grosserer-Societetet 1742—1942 ved Vilh. Lorentzen (1942), 30 f.

stærkere og stærkere slog paa kravet om Ostindienhandelens frigivelse, hvilket ønske blev opfyldt ved den nye oktroj i 1772. For disse kredse var og blev handelen det centrale, og deres vilje og evne til at deltage i den er uomtvistelig. Det er saaledes Fabritius & Wewer, der i 1743 foreslaar og gennemfører et skib afsendt direkte til Malabarkysten efter peber, fordi kolonien svigtede, og det er Schimmelmann og Ryberg, der i 1767 anmoder om, at det maa tillades private at afsende et ekstraskib til Østen, ifald kompagniet ikke selv ville indlade sig paa en saadan større udredning¹.

Om etatsraad Friis' kritik er et udtryk for de passive aktionærers opposition er vanskelig at afgøre. Hovedparten af disse mødte sjældent paa generalforsamlingerne, men overlod deres kapital i de større medaktionærers varetægt saaledes, som det for eksempel ses paa auktionerne, hvor købmændene benyttede deres konnossementer. De kunne forøvrigt kun være tilfredse med de store udbytter, selskabet gav. Den skillelinie, der i 1732 blev lagt mellem en fast og en løbende fond, udviskedes i overensstemmelse hermed, fordi participanterne i den faste fond sjældent blev adspurgt, om de ville deltage i de enkelte skibsekspeditioner, men de nødvendige summer til de nye ekspeditioner blev *«ekviderede udi repartitionsbeholdet»*, ligesom udbyttet hurtigt blev et fælles udbytte.

¹ RA., Generalforsamlingsprotokol 1767 ³/₄.
